

УДК 341.485(=163.41)(497.1-89)»1991/1992»(093.2)

DOI <https://doi.org/10.58378/GIG.15.2023.TOS.159-195>

критичко издање научне грађе / critical edition of scientific material

примљен / received: 20. 03. 2023.

прихваћен / accepted: 01. 10. 2023.

ма Никола ТОШИЋ МАЛЕШЕВИЋ

мастер историчар, Београд

tosic.nikola1@gmail.com

СТЕНОГРАФСKE БЕЛЕШКЕ СА КОНСУЛТАТИВНОГ САСТАНКА НА ПОЧЕТКУ РАДА ДРЖАВНЕ КОМИСИЈЕ САВЕЗНОГ ВЕЋА СКУПШТИНЕ СФРЈ ЗА РАТНЕ ЗЛОЧИНЕ И ЗЛОЧИНЕ ГЕНОЦИДА ОДРЖАНОГ 27. 3. 1992. ГОДИНЕ

Сажетак: Текст представља још један допринос у осветљавању и презентовању рада Државне комисије Савезног већа Скупштине СФРЈ за ратне злочине и злочине геноцида током 1992. године, на самом почетку тзв. ратова за југословенско наслеђе (1991–2001). У њему се, на основу приложеног документа и усмених сведочења, могу уочити неке од дилема чланова Комисије у вези са начином рада Државне комисије и о томе како да изврши задатке и обавезе које су пред њу постављене. У првом делу рада, у основним цртама је изложен процес настанка и образовања поменуте Комисије крајем 1991. и почетком 1992, с посебним освртом на радно-саветодавни састанак одржан 16. 12. 1991. У другом делу рада читаоцима је на увид стављен један од докумената настао у процесу рада Комисије, односно Стенографске белешке са Консултативног састанка на почетку рада овог тела, а који носи датум 27. 3. 1992. године.

Кључне речи: Државна комисија Савезног већа Скупштине СФРЈ за ратне злочине и злочине геноцида, радно-саветодавни састанак, Савезно веће Скупштине СФРЈ, Председништво СФРЈ, Савезно јавно тужилаштво СФРЈ, ратова за југословенско наслеђе (1991–2001), консултативни састанак, ратни злочини, злочини против човечности, злочини геноцида.

Супротстављени погледи и ставови руководства република-чланица Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) у вези са начинима изласка из кризе са којом се СФРЈ суочила након смрти председника Јосипа Броза Тита 1980. и, следствено наведеном, у вези са изазовима постхладноратовског света, довели су, крајем осамдесетих година, до проблема у функционисању државе. Ситуација се брзо погоршавала тако да је, почетком деведесетих, дошло до почетка тзв. ратова за југословенско наслеђе (1991–2001)¹ и распада СФРЈ. Поменути ратови били су праћени бројним ратним злочинима, злочинима против човечности и кршењима међународног права на свим зараћеним странама. Осим тога, произвели су велике губитке у људским животима, начинили озбиљну материјалну штету (на пример, по речима заменика директора Хрватског железничког предузећа, Марија Адамића, железнички саобраћај у Хрватској је, услед ратних збивања, почетком 1992. био у прекиду на 35% пруга, а било је уништено 70% вучних, возних и стабилних капацитета железница у Хрватској²) и довели до тога да велики број људи буде отеран у избеглиштво (рецимо, Комесаријат за избеглице Владе Републике Србије је почетком 1992. процењивао да је у Србији било између 200.000 и 300.000 избеглица о чему је говорено и на састанцима Државне комисије)³.

Раније поменути почињени ратни злочини, злочини против човечности и кршења међународног права довели су до оснивања великог броја судова и комисија који су имали задатак да их документују, те да испитају и приведу правди њихове починиоце. Једна од основаних комисија била је Комисија за прикупљање података ради утврђивања злочина геноцида и других злочина против човечности и међународног права који су почињени над становништвом српске и других националности у време оружаних сукоба у Хрватској и другим деловима земље која је постала позната и под другим називима.⁴ Овом приликом напомињемо да се процес оснивања поменуте Комисије, као и само њено оснивање, одиграло

1 Ратови за југословенско наслеђе су, са краћим прекидима, трајали десет година. Одиграли су се у три таласа између којих су била два таласа релативног мира. У први талас ратова спадају рат у Словенији (27. 6 – 7. 7. 1991), грађански рат у Хрватској (15. 7. 1991 – 7. 8. 1995) и грађански рат у Босни и Херцеговини (БиХ) (1. 3. 1992 – 14. 12. 1995), након чега је следио први талас релативног мира (1995–1998). Други талас ратова обухвата рат на Косову и Метохији (28. 2. 1998 – 20. 6. 1999) и агресију НАТО-а на Савезну Републику Југославију (СРЈ) (24. 3 – 10. 6. 1999). Уследио је други талас релативног мира (1999–2000) да би, коначно, дошло до трећег таласа ратова у који спадају рат на југу централне Србије (Бујановац, Прешево и Медвеђа, 21. 11. 2000 – 31. 5. 2001) и рат у Северној Македонији (22. 1 – 13. 8. 2001).

2 Р. А., „Збрајају се рачуни ратних збивања у Хрватској. Више од трећине железнице у прекиду“, *Политика*, 31. 3. 1992, 8.

3 Архив Комитета Савезне владе СРЈ за прикупљање података о извршеним злочинима против човечности и међународног права, Документација Тужилаштва за ратне злочине Републике Србије, *Stenografske beleške sa sastanka Komisije za prikupljanje podataka radi utvrđivanja zločina genocida i drugih zločina protiv čovečnosti i međunarodnog prava koji su počinjeni nad stanovništvom srpske i drugih nacionalnosti u vreme oružanih sukoba u Hrvatskoj i drugim delovima zemlje, održanog 27. marta 1992. godine*, док. бр. 8/1-02-002/93-4; Архив Комитета Савезне владе СРЈ за прикупљање података о извршеним злочинима против човечности и међународног права, Документација Тужилаштва за ратне злочине Републике Србије, *Stenografske beleške sa sastanka Stručne radne grupe Komisije za genocid i ratne zločine Skupštine SFRJ, održanog 17. IV. 1992. godine, sa početkom u 13 časova i 10 minuta*, док. бр. 8/1-02-005/93-2.

4 Рецимо: Државна комисија за ратне злочине и злочине геноцида, Државна комисија Савезног већа Скупштине СФРЈ (касније Већа грађана Савезне скупштине СРЈ) за ратне злочине и злочине геноцида, Комисија за геноцид и ратне злочине Скупштине СФРЈ, Државна комисија или само Комисија.

у периоду тзв. „крње“ Југославије. Наиме, у то време, крајем 1991. и почетком 1992, у институцијама СФРЈ били су остали само представници Србије, Црне Горе, АП Војводине и АП Косово и Метохија, док их је већина представника сепаратистичких република-чланица (Хрватске, Словеније, Босне и Херцеговине и Македоније), већ била напустила. Стога су се држава и њене институције називале „крњим“. Наравно, одлуке доношене у таквим институцијама биле су проблематичне али, са друге стране, алтернатива је била потпуна блокада рада поменутих институција.

Прва иницијатива за оснивање Комисије поднесена је 13. 12. 1991, када је на седници Председништва СФРЈ, којој је председавао вршилац дужности председника Председништва СФРЈ Бранко Костић⁵, предложено да се донесе закључак који би омогућио да се у одговарајућим савезним органима на организован начин приступи прикупљању и документовању доказа о кривичним делима извршеним у оружаним сукобима на територији Хрватске, а све са циљем покретања кривичне одговорности извршилаца.⁶ Пошто је поменути закључак прихваћен, заменик генералног секретара Председништва СФРЈ, Анђелко Маслић⁷, задужен је за организацију радно-саветодавног састанка са представницима савезних секретаријата СФРЈ за унутрашње послове (ССУП СФРЈ), народну одбрану (ССНО СФРЈ), правосуђе и организацију савезне управе, као и са представницима Савезног јавног тужилаштва СФРЈ, а све са циљем размене мишљења о наведеним питањима и припремању предлога који би био разматран на једној од наредних седница Председништва СФРЈ.⁸

Наведени састанак одржан је 16. 12. 1991. На њему је констатовано да су присутна

5 Бранко Костић (Рваши код Цетиња, Црна Гора, 28. 8. 1939 – Подгорица, Црна Гора, 20. 8. 2020), дипломирани економиста. По националности је био Црногорац. Кадар Црне Горе. Потпредседник Извршног већа СР Црне Горе (1986–1989), члан и председник Председништва СР Црне Горе (1989–1990), члан Председништва СФРЈ из Црне Горе (1991–1992), потпредседник Председништва СФРЈ (1991–1992). Бранко Костић је био и вршилац дужности председника Председништва СФРЈ од 6. 12. 1991. до 15. 6. 1992, када је за председника СРЈ изабран Добрица Ђосић. Будући да је, како смо малопре напоменули, био и потпредседник Председништва СФРЈ, Костић је руководио овим телом и у периоду од 6. 9. до 6. 12. 1991, јер је дотадашњи председник Председништва СФРЈ, Стјепан Стипе Месић из Хрватске од 6. 9. 1991. одбијао председавање Председнишвом СФРЈ. Месић је формалну оставку на место председника Председништва СФРЈ поднео 6. 12. 1991. У периоду 1991–1992, Бранко Костић је, такође, био и генерални секретар Покрета неслврстаних.

6 Никола Тошић Малешевић, „Образовање Државне комисије за ратне злочине и злочине геноцида 1992. године“, *Наша мисао*, бр. 2 (2021), 66; Ауторизовани текстови интервјуа са Владом Тошићем, самосталним савешником у Државној комисији, у поседу аутора, октобар 2020.; Ауторизовани текстови интервјуа са Свејозаром Зечаром, замеником савезног секретара за правосуђе и организацију савезне управе СФРЈ и чланом Државне комисије, у поседу аутора, јануар 2022.; Ауторизовани текстови интервјуа са Бранком Бранковићем, начелником Канцеларије Савезног секретаријата за иностране послове СФРЈ за међународне организације, у поседу аутора, фебруар 2022.

7 Анђелко Маслић (Црквина код Босанског Шамца, Република Српска, БиХ, 1939 – Београд, Србија, 2006), дипломирани социолог. По националности је био Србин. Помоћник секретара за унутрашње послове СР БиХ (1974–1978), помоћник савезног секретара за унутрашње послове СФРЈ (1978–1983), подсекретар Савезног секретаријата за унутрашње послове СФРЈ (1983–1986), шеф Службе Председништва СФРЈ за питања заштите уставног поретка (1986–1991), заменик генералног секретара Председништва СФРЈ (1991–1992), генерални секретар Председништва СФРЈ (1992). Иако је био кадар БиХ, није напуштао југословенску савезну службу. Остао је да живи и ради у СРЈ тј. Србији све до смрти.

8 Никола Тошић Малешевић, „Образовање Државне комисије за ратне злочине и злочине геноцида 1992. године“, н. д., 66–67; Ауторизовани текст интервјуа са Владом Тошићем...; Ауторизовани текстови интервјуа са Свејозаром Зечаром...; Ауторизовани текстови интервјуа са Бранком Бранковићем...

многа отворена питања у вези са утврђивањем одговорности за кривична дела ратних злочина и злочина против човечности на територији Хрватске, те да се њима мора прићи на врло одговоран и организован начин. Потом, утврђено је да до тада прикупљени материјал⁹ недвосмислено сведочи да су хрватске снаге (Збор народне гарде (ЗНГ)¹⁰, хрватска полиција и друге паравојне формације) извршиле велики број кривичних дела ратних злочина и злочина против човечности и да нека од њих имају обележја геноцида, а све са намером да се створе етнички чисте територије.¹¹

Међутим, закључено је и да се читав процес прикупљања доказа врши на неадекватан начин и да се злочини недовољно документују, а то за последицу има мањак недвосмислене веродостојности, као и слабу обавештеност домаће и светске јавности о почињеним злочинима. Осим тога, речено је да се документи морају хитно прикупљати јер трагови злочина нестају, поготово на оним просторима које је контролисала влада Републике Хрватске. Даље, надлежним државним органима СФРЈ сугерисано је да морају обезбедити ажурно и ефикасно прикупљање и систематизовање материјала о злочинима, да је неопходно обезбедити утврђивање чињеница у вези са злочинима на просторима под контролом хрватске владе, да се на подручјима српских аутономних области (САО)¹² предложи решења у вези са остваривањем функција савезних органа власти,¹³ и да Председништво СФРЈ донесе одлуку о непосредном организовању вршења послова државне безбедности од стране ССУП-а СФРЈ на територијама САО или хрватске владе као и у другим републикама ако је у њима било оружаних сукоба. Поред свега наведеног, Председништво СФРЈ је препоручено да, будући да је уставно-правни систем СФРЈ нормативно веома развијен, нема потребе да оно буде оснивач неке Државне комисије за ратне злочине и злочине геноцида већ да би, ако се ипак одлучи да се таква комисија формира, њен оснивач требало да буде Скупштина СФРЈ, односно њено Савезно веће. Задатак једне такве комисије био би координација рада државних органа у чијој је надлежности утврђивање ратних злочина и злочина геноцида. О својим сазнањима и резултатима рада, комисија би упознавала надлежне државне органе, међународне форуме, као и домаћу и међународну јавност.¹⁴

9 Материјал о злочинима је прикупљан на основу ранијих закључака Председништва СФРЈ, а нарочито на основу оног од 11. 11. 1991. године.

10 Збор народне гарде (ЗНГ) биле су хрватске нерегуларне снаге на почетку грађанског рата у Хрватској. Формиране су 20. 4. 1991. Касније су прерасле у регуларну хрватску војску.

11 О свему наведеном у овом пасусу: Никола Тошић Малешевић, „Образовање Државне комисије за ратне злочине и злочине геноцида 1992. године“, н. д., 67; *Ауторизовани текстови интервјуа са Владом Тошићем...*; *Ауторизовани текстови интервјуа са Свештозаром Зечаром...*; *Ауторизовани текстови интервјуа са Бранком Бранковићем...*

12 Српске аутономне области (САО) у Хрватској ће, 19. 12. 1991, прогласити Републику Српску Крајину (РСК). Њој ће се, 26. 2. 1992, прикључити и САО Западна Славонија и САО Славонија, Барања и Западни Срем чиме ће РСК бити коначно територијално уобличена.

13 За остваривање функција савезних органа власти на подручјима САО речено је да је то могуће регулисати допунама одређених савезних закона или доношењем уредби са законском снагом, с обзиром на то да је на седници Председништва СФРЈ, 1. 10. 1991. године, било проглашено стање непосредне ратне опасности.

14 О свему наведеном у овом пасусу: Никола Тошић Малешевић, „Образовање Државне комисије за ратне злочине и злочине геноцида 1992. године“, н. д., 68, 70–71; *Ауторизовани текстови интервјуа са Владом Тошићем...*; *Ауторизовани текстови интервјуа са Свештозаром Зечаром...*; *Ауторизовани текстови интервјуа са Бранком Бранковићем...*

Све наведено је, на крају састанка, стављено у документ под називом „Информација о отвореним питањима утврђивања одговорности за геноцид и друга тешка кривична дела која се врше над припадницима српске и других националности у оружаним сукобима у Републици Хрватској“ који је упућен Председништву СФРЈ. Оно га је, на седници од 21. 1. 1992, прихватило и на основу њега предложило Скупштини СФРЈ да на некој од наредних седница оснује Државну комисију за ратне злочине и злочине геноцида.¹⁵ Скупштина СФРЈ, односно њено Савезно веће¹⁶ је, са своје стране, поступило по предлогу Председништва СФРЈ и, под председавањем Богдане Глумац-Леваков¹⁷, на седници одржаној 18. 3. 1992. основало Државну комисију за ратне злочине и злочине геноцида и изабрало њене чланове.¹⁸

За председника Комисије изабран је председник Скупштине СФРЈ др Слободан Глигоријевић Ајга¹⁹, док је за секретара Комисије изабран др Милан Булајић²⁰. За остале чланове

15 Исто, 72; Ауторизовани текст интервјуа са Владом Тошићем...; Ауторизовани текст интервјуа са Светозаром Зечаром...; Ауторизовани текст интервјуа са Бранком Бранковићем...

16 У периоду 1974–1992, Скупштина СФРЈ је имала два већа – Савезно веће и Веће република и покрајина. Свако веће имало је свог председника и своје руководство. Већа су заједнички бирали председника Скупштине СФРЈ и руководство Скупштине СФРЈ.

17 Богдана Глумац-Леваков (Зрењанин, АП Војводина, Србија, 1945 – Зрењанин, АП Војводина, Србија, 26. 8. 2019), дипломирани технолог. По националности је била Српкиња. Кадар АП Војводине. Председница Скупштине општине Зрењанин (1985–1986), председница Савезног већа Скупштине СФРЈ (1989–1992).

18 Након формирања Савезне Републике Југославије (СРЈ), 27. 4. 1992, и конституисања Савезне скупштине СРЈ, 11. 6. 1992, ову Комисију преузело је Веће грађана Савезне скупштине СРЈ. Комисија је постојала до 23. 7. 1993. када је расформирана, а њен посао је преузео новообразовани Комитет Савезне владе СРЈ за прикупљање података о извршеним злочинима против човечности и међународног права који је постојао до 2003. године.

19 Слободан Глигоријевић Ајга (Крушевац, Србија, 1920 – Београд, Србија, 1999), дипломирани економиста и доктор политичких наука. По националности је био Србин. Кадар Србије. Учесник НОБ-а (1941–1945), председник Скупштине СР Србије (1984–1986), председник Скупштине СФРЈ (1989–1992), председник Државне комисије за ратне злочине и злочине геноцида (1992). На последње две функције остао је до 11. 6. 1992, када су изабрани: Југослав Костић за председника Већа грађана Савезне скупштине СРЈ и Милош Радуловић за председника Већа република Савезне скупштине СРЈ.

20 Милан Булајић (Вилуси код Никшића, Црна Гора, 6. 9. 1928 – Београд, Србија, 29. 11. 2009), дипломирани правник и доктор међународног права и дипломатске историје, дипломата, историчар, публициста, међународни стручњак за питања геноцида и питања изучавања геноцида са аспекта међународног права. Кадар Црне Горе. По националности се изјашњавао као Србин. Учесник је НОБ-а (1941–1945). Као стручњак за питања геноцида, у временима након Другог светског рата учествовао је на суђењима усташким и немачким ратним злочинцима из Другог светског рата и суђењима усташким емигрантским организацијама и појединцима који су били оптужени за тероризам против Југославије почињен у иностранству. Од 1949. до пензионисања 1987, радио је и обављао бројне дужности у Савезном секретаријату за иностране послове СФРЈ – био је први секретар југословенске амбасаде у САД, специјални изасланик Савезног секретаријата за иностране послове СФРЈ у југословенској амбасади у Индонезији, а од 1982. до 1987. био је директор Службе за међународне правне послове Савезног секретаријата за иностране послове СФРЈ (та функција се називала још и главни правни саветник Савезног секретаријата за иностране послове СФРЈ). Непосредно пре пензионисања био је службени посматрач Српске академије наука и уметности (САНУ) на суђењу усташком злочинцу Андрији Артуковићу 1986. године. Након пензионисања наставио је рад на изучавању геноцида. Од 1990. до 1994. био је заменик председника Одбора САНУ за сакупљање грађе о геноциду над српским и другим народима Југославије у 20. веку, а од 1992. до 1993. био је секретар Државне комисије Савезног већа Скупштине СФРЈ (касније Већа грађана Савезне скупштине СРЈ) за ратне злочине и злочине геноцида. Био је директор Музеја жртава геноцида (1992–2003), покретач идеје и, заједно са проф. др Бернардом Клајном, организатор Прве међународне конференције о Јасеновцу која је одржана у Њујорку (САД) 1997. године, координатор Међународне комисије за утврђивање истине о Јасеновцу у Бањалуци (Република Српска, БиХ) (2000–2009) и председник Фонда за истраживање геноцида (2003–2009).

Комисије изабрани су: др Смиља Аврамов²¹, Матија Бећковић²², др Радомир Булатовић²³, др Милорад Екмечић²⁴, др Родољуб Етински²⁵, Хаим Енрико Јосиф²⁶, др Бошко Јаковљевић²⁷, др Лајчо Клајн²⁸, др Томислав Жугић²⁹, др Динко Давидов³⁰, Емир Кустурица³¹,

21 Смиља Аврамов (Пакрац, Хрватска, 15. 2. 1918 – Београд, Србија, 2. 10. 2018), доктор правних наука и стручњак за међународно јавно право. По националности је била Српкиња. Професорка Правног факултета у Београду, председница Светског удружења за међународно право, председница Светске конференције за мир и разоружање у Лондону (Велика Британија), чланица Извршног одбора Удружења правника света за борбу против нуклеарног наоружања, чланица Одбора за истраживање ратних злочина почињених од стране снага САД у Вијетнаму.

22 Матија Бећковић (Сента, АП Војводина, Србија, 29. 11. 1939), књижевник, дипломирани филолог и академик САНУ. По националности је Србин.

23 Радомир Булатовић (Доње Липово код Колашина, Црна Гора, 1935 – Подгорица, Црна Гора, 5. 12. 2014), историчар, доктор наука. По националности је био Црногорац. Професор Филозофског факултета у Сарајеву (Федерација БиХ, БиХ), директор Народног музеја Црне Горе, директор Маузолеја „Петар II Петровић-Његош“.

24 Милорад Екмечић (Пребиловци код Чапљине, Федерација БиХ, БиХ, 4. 10. 1928 – Београд, Србија, 29. 8. 2015), историчар, доктор наука и академик САНУ. По националности је био Србин. Учесник НОБ-а (1944–1945), професор Филозофског факултета у Сарајеву (Федерација БиХ, БиХ) и Филозофског факултета у Београду.

25 Родољуб Етински (Нови Сад, АП Војводина, Србија, 1952), доктор правних наука и стручњак за међународно право. По националности је Србин. Професор Правног факултета у Новом Саду. Директор Службе за међународне правне послове Савезног министарства иностраних послова СРЈ (главни правни саветник Савезног министарства иностраних послова СРЈ) (1994–2000), члан југословенске (српске) делегације на мировним преговорима у Дејтону (САД) (1995), члан југословенске (српске) делегације на преговорима у Рамбујеу (Француска) (1999), отправник послова амбасаде СРЈ у Холандији (2000–2002), начелник Одељења за међународноправне послове Министарства спољних послова Републике Србије (главни правни саветник Министарства спољних послова Републике Србије) (2014–2016), високи представник Републике Србије у Сталном мешовитом комитету за питања сукцесије СФРЈ (2014–2016).

26 Хаим Енрико Јосиф (Београд, Србија, 1. 5. 1924 – Београд, Србија, 13. 3. 2003), композитор, музички писац и академик САНУ. По националности је био Србин јеврејског порекла. Професор Музичке академије у Београду.

27 Бошко Јаковљевић (Загреб, Хрватска, 27. 8. 1922 – Београд, Србија, 2017), доктор правних наука и стручњак за међународно хуманитарно право. По националности је био Србин. Професор Правног факултета у Београду, члан специјализованих агенција УН, члан Међународног института за хуманитарно право у Санрему (Италија), председник Комисије за међународно хуманитарно право Црвеног крста СФРЈ.

28 Лајчо Клајн (Суботица, АП Војводина, Србија, 7. 6. 1925 – Суботица, АП Војводина, Србија, 15. 10. 2007), доктор правних наука и стручњак за правно нормирање. По националности је био Србин јеврејског порекла. Кадар АП Војводине. Професор Правног факултета у Новом Саду. У временима након Другог светског рата учествовао је у раду органа безбедности на откривању и ислеђивању ратних злочинаца на суботичком подручју. Командант Команде градске народне страже Суботице (1945), начелник безбедности саобраћаја новосадског среза (1959–1965), правни саветник Секретаријата за унутрашње послове САП Војводине (1965–1969), помоћник секретара за унутрашње послове САП Војводине (1969–1976), судија Уставног суда САП Војводине (1976–1984).

29 Томислав Жугић (Жабљак, Црна Гора, 28. 10. 1934 – Подгорица, Црна Гора, 2011), историчар, доктор наука и академик Црногорске академије наука и уметности (ЦАНУ). По националности је био Србин. Професор Педагошке академије у Никшићу (Црна Гора) и Филозофског факултета у Подгорици (Црна Гора), научни саветник и члан Научног већа Историјског института Црне Горе.

30 Динко Давидов (Сивац код Куле, АП Војводина, Србија, 4. 10. 1930 – Београд, Србија, 18. 5. 2019), историчар уметности, доктор наука и академик САНУ. По националности је био Србин. Кустос Галерије Матице српске (1965–1978), директор Галерије САНУ (2001–2009). Био је и научни саветник Балканолошког института САНУ.

31 Емир Кустурица (Сарајево, Федерација БиХ, БиХ, 24. 11. 1954), филмски режисер и сценариста. По националности је Србин. Оснивач и директор Међународног филмског и музичког фестивала „Кустендорф“ у Дрвенграду код Мокре Горе код Ужица, оснивач Високе школе драмских уметности у Андрићграду у Вишеграду (Република Српска, БиХ).

др Петар Џацић³², др Василије Крестић³³, др Зоран Лакић³⁴, Ђорђе Латас³⁵, Клара Мандић³⁶, др Милош Мацура³⁷, др Гаврило Гавро Перазић³⁸, др Милорад Мића Перовић³⁹, др Милан Ратковић⁴⁰, Антоније Исаковић⁴¹, др Владан Василијевић⁴² (који је, крајем марта 1992, одбио чланство у Комисији⁴³ па је уместо њега, почетком априла 1992, изабран

32 Петар Џацић (Битољ, Северна Македонија, 18. 9. 1929 – Београд, Србија, 31. 7. 1996), књижевник и књижевни критичар, доктор наука српске књижевности и академик САНУ. По националности је био Србин.

33 Василије Крестић (Ђала код Новог Кнежевца, АП Војводина, Србија, 20. 7. 1932), историчар, доктор наука и академик САНУ. По националности је Србин. Професор Филозофског факултета у Београду, секретар Одељења историјских наука САНУ (1998–2011), управник Архива САНУ (од 1982. године).

34 Зоран Лакић (Доња Бијела код Шавника, Црна Гора, 31. 10. 1933 – Подгорица, Црна Гора, 20. 12. 2022), историчар, доктор наука и академик ЦАНУ. По националности је био Србин. Научни саветник Историјског института Црне Горе, професор Филозофског факултета у Никшићу (Црна Гора), секретар Одељења друштвених наука ЦАНУ, члан Председништва ЦАНУ.

35 Ђорђе Латас (Сремска Митровица, АП Војводина, Србија, 14. 9. 1930 – Сомбор, АП Војводина, Србија, 9. 9. 1993), професор историје. По националности је био Србин. Члан Извршног савета Скупштине општине Бели Манастир (1991–1993), потпредседник Велике народне скупштине САО Славоније, Барање и Западног Срема (1991–1992), народни посланик Скупштине Републике Српске Крајине (1992–1993).

36 Клара Мандић (Бари, Италија, 1944 – Београд, Србија, 9. 5. 2001), дипломирани стоматолог. По националности је била Српкиња јеврејског порекла. Секретарка Друштва српско-јеврејског пријатељства.

37 Милош Мацура (Беч, Аустрија, 20. 1. 1916 – Београд, Србија, 29. 8. 2005), дипломирани правник и доктор економских наука, академик САНУ. По националности је био Србин. Директор Републичког завода за статистику Србије (1947–1954), заменик директора Савезног завода за статистику СФРЈ (1954–1960), научни саветник Института друштвених наука, оснивач и први управник Центра за демографска истраживања Института друштвених наука (1962–1963), директор Савезног завода за статистику СФРЈ (1963–1966), директор Одељења за становништво УН у Њујорку (САД) (1966–1972), председник Међународног статистичког института (1975–1977), председник Међународног комитета за информације и документацију у области друштвених наука (1975–1977), заменик секретара Одељења друштвених наука САНУ (1981–1985), секретар Одељења друштвених наука САНУ (1985–1989), члан Председништва САНУ (1989–1994). Био је и професор Филозофског факултета у Београду, те члан савета Међународне уније за научно истраживање становништва.

38 Гаврило Гавро Перазић (Годиње код Бара, Црна Гора, 27. 2. 1923 – Београд, Србија 14. 7. 2004), генерал-мајор ЈНА, доктор правних наука и академик САНУ. По националности је био Србин. Професор Правног факултета у Подгорици (Црна Гора).

39 Милорад Мића Перовић (Алексинач, Србија, 2. 7. 1938 – Подгорица, Црна Гора, 2. 7. 2002), доктор правних наука и стручњак за међународно право. По националности је био Србин. Судија Општинског суда у Подгорици (1965–1969), судија Окружног суда у Подгорици (1969–1973), те професор подгоричког Правног факултета.

40 Милан Ратковић (Медари код Нове Градишке, Хрватска, 1930 – Сремска Каменица код Новог Сада, АП Војводина, Србија, 28. 3. 2018), педагог и доктор наука. По националности је био Србин. Професор Педагошког факултета у Осијеку (Хрватска) и Учитељског факултета у Београду.

41 Антоније Исаковић (Београд, Србија, 6. 11. 1923 – Београд, Србија, 13. 1. 2002), књижевник и академик САНУ. По националности је био Србин. Директор НИН-а (1949–1960), директор Издавачког предузећа „Просвета“ (1960–1974), секретар Одељења језика и књижевности САНУ (1975–1981), потпредседник САНУ (1981–1994).

42 Владан Василијевић (Чачак, Србија, 9. 12. 1923 – Београд, Србија, 29. 4. 1997), доктор правних наука и стручњак за кривично и међународно кривично право. По националности је био Србин. Научни саветник Института за криминологију и социјална истраживања.

43 Као разлоге за чин одбијања чланства др Владан Василијевић је навео да је Комисија изабрана прекасно, да се њеним називом прејудуцирају чињенице које тек треба да буду утврђене, да су надлежности Комисије одређене без елементарног знања кривичног и међународног кривичног права, да су критеријуми избора чланова нејасни и да су овлашћења Комисије непрецизна. Осим тога, напоменуо је да није био консултован пре избора у Комисију. Затим, навео је да је протекло време од избијања оружаних сукоба до образовања Комисије сасвим сигурно, у не малој мери, допринело да се многе ствари обезвреде и заметну, те да се већ сада на различитим странама користе материјали несхватљиво супротних садржаја и да су стране организације чак прецизније у прикупљању и обради грађе од домаћих. На крају је додао и то да се боји да је поновљена грешка из периода 1943–1948. године (колико је трајао мандат тадашње Комисије) због чега се и данас не знају обим и последице почињеног злочина против човечности и геноцида на територији НДХ од 1941. до 1945. године. О наведеном у овој фусноти: Танјуг, „Писмо професора Владана Василијевића др Слободану Глигоријевићу. Неће у Комисију за ратне злочине“, Политика, 31. 3. 1992, 8.

др Новица Војиновић⁴⁴), Никола Чичановић⁴⁵, контраадмирал др Милосав Симић⁴⁶, пуковник др Миодраг Старчевић⁴⁷, делегати у Савезном већу Скупштине СФРЈ (Мирослав Беловић⁴⁸ и Милисав Миленковић⁴⁹ из Србије, Јанко Васиљевић из АП Војводине, Драган Маловић из АП Косово и Метохија, те Радивоје Шћекић и Хусеин Ђуловић из Црне Горе), вршилац дужности председника Савезног извршног већа (СИВ) СФРЈ и потпредседник СИВ-а СФРЈ задужен за економску политику и развој Александар Митровић⁵⁰, савезни секретар за правосуђе и организацију савезне управе СФРЈ др Владо Камбовски⁵¹ (који није долазио на

44 Новица Војиновић (Лозница код Чапљине, Федерација БиХ, БиХ, 1927 – Подгорица, Црна Гора, 14. 10. 2002), историчар и доктор правних наука. По националности је био Србин. Био је учесник НОБ-а (1941–1945), виши научни сарадник Института за међународни раднички покрет, професор на Правним факултетима у Нишу, Подгорици (Црна Гора) и Источно Сарајевоу тј. Палама (Република Српска, БиХ), декан и председник Савета Правног факултета у Подгорици, председник Савета Правног факултета у Источно Сарајевоу (Палама), председник Скупштине Универзитета у Црној Гори, као и оснивач Секције за бестранштво Правног факултета у Источно Сарајевоу (Палама). Осим наведеног, био је и члан Републичког савета за политички систем Републике Црне Горе, члан Савезног друштвеног савета СФРЈ за међународне односе, сенатор Републике Српске и председник Удружења Срба из Херцеговине у Црној Гори.

45 Никола Чичановић (Београд, Србија, 1933 – Београд, Србија, 2006), дипломирани филолог (енглески језик). По националности је био Србин. Кадар Србије. Радио је у дипломатији. Био је саветник у амбасади СФРЈ у Индији и саветник у сталној мисији СФРЈ при УН. Поред наведених, обављао је и многе друге функције као што су: шеф Одсека за Далеки Исток, Индокину и Пацифик у Управи Савезног секретаријата за иностране послове СФРЈ за Африку, Азију, Латинску Америку и Карибе (1978–1982), саветник савезног секретара за иностране послове СФРЈ за сектор сарадње са међународним организацијама (1982–1986), начелник Канцеларије Савезног секретаријата за иностране послове СФРЈ за међународне организације (1982–1986), амбасадор СФРЈ у Унеску (1987–1991), амбасадор у Савезном секретаријату за иностране послове СФРЈ, односно Савезном министарству иностраних послова СРЈ (1991–1995), члан југословенске (српске) делегације на мировним преговорима у Дејтону (САД) (1995), помоћник савезног министра иностраних послова СРЈ за сектор мултилатерале (1995–1997), амбасадор СРЈ у Белгији (1997–2000).

46 Милосав Симић, контраадмирал ЈНА, доктор правних наука. По националности Србин. Председник Комисије Савезног секретаријата за народну одбрану СФРЈ за ратне злочине.

47 Миодраг Старчевић, пуковник ЈНА, доктор правних наука. По националности Србин. Начелник Правне управе Савезног секретаријата за народну одбрану СФРЈ.

48 Мирослав Беловић (Илија код Сарајева, Федерација БиХ, БиХ, 7. 8. 1927 – Београд, Србија, 30. 3. 2005), режисер, писац, глумац и професор Факултета драмских уметности у Београду. По националности је био Србин. Управник Југословенског драмског позоришта од 1963. до 1966. Делегат из Србије у Савезном већу Скупштине СФРЈ (1986–1992). Иако је рођен у БиХ, у Савезном већу Скупштине СФРЈ водио се као делегат Србије, а не као делегат БиХ.

49 Милисав Миленковић (Мало Црниће код Пожареваца, Србија, 6. 3. 1939 – Пожаревац, Србија, 6. 1. 2021), дипломирани правник, књижевник и сценариста. По националности је био Србин. Делегат из Србије у Савезном већу Скупштине СФРЈ (1988–1992), председник Одбора Савезног већа Скупштине СФРЈ за људске слободе и права човека (1988–1992), генерални секретар Савезне скупштине СРЈ (1992–2000), секретар Савезне изборне комисије СРЈ (2000).

50 Александар Митровић (Осладић код Ваљева, Србија, 4. 8. 1933 – Београд, Србија, 19. 9. 2012), дипломирани политолог. По националности је био Србин. Кадар Србије. Члан и потпредседник Председништва СР Србије (1988–1989), потпредседник СИВ-а СФРЈ задужен за економску политику и развој (1989–1992). Пошто је, 20. 12. 1991, председник СИВ-а Анте Марковић из Хрватске поднео оставку, а други потпредседник СИВ-а Казимир Живко Прегл из Словеније још од 6. 9. 1991. није долазио на седнице СИВ-а, Александар Митровић је постао и вршилац дужности председника СИВ-а. Ту функцију је обављао све док, 14. 7. 1992, није изабрана Савезна влада СРЈ на челу са Миланом Панићем.

51 Владо Камбовски (Битољ, Северна Македонија, 5. 1. 1948), доктор правних наука и академик Македонске академије наука и уметности (МАНУ). По националности је Македонац. Професор на правним факултетима у Скопљу и Битољу, директор Института за социолошка и политичко-правна истраживања у Скопљу (Северна Македонија) (1984–1986), потпредседник Извршног већа СР Македоније (1986–1989), председник Комитета за односе са верским заједницама Извршног већа СР Македоније (1989), савезни секретар за правосуђе и организацију савезне управе СФРЈ (1989–1992), министар правде Северне Македоније (1998–1999), председник МАНУ (2011–2015). Иако је био кадар Македоније (данас Северна Македонија), није поднео оставку у југословенској савезној служби. Формално, на функцији савезног секретара за правосуђе и организацију савезне управе СФРЈ остао је до 14. 7. 1992, када је за савезног министра правде СРЈ изабран др Тибор Варади.

седнице Комисије, као ни на остале састанке везане за Комисију; због наведеног, уместо др Владе Камбовског члан Комисије постао је његов заменик Светозар Зечар⁵²), савезни секретар за унутрашње послове СФРЈ Петар Грачанин⁵³, савезни секретар за рад, здравство, борачка питања и социјалну заштиту СФРЈ Радиша Гачић⁵⁴, директор Савезног завода за статистику СФРЈ др Драгутин Групковић⁵⁵, председник Савезног суда СФРЈ др Рафаел Цијан⁵⁶ и савезни јавни тужилац СФРЈ Љубомир Прљета⁵⁷. Идућег дана, 19. 3. 1992, на рад у Комисији је, по одлуци генералног секретара Скупштине СФРЈ Љубомира Булатовића⁵⁸, додељен самостални саветник Владо Тошић⁵⁹, дотадашњи самостални саветник у Одбору

52 Светозар Света Зечар (Урошевац, АП Косово и Метохија, Србија, 1. 10. 1939 – Београд, Србија, 20. 5. 2023), син народног хероја Милана Зечара, дипломирани правник. Кадар АП Косово и Метохија. По националности је био Србин. Радио у Скупштини СФРЈ, Савезном извршном већу СФРЈ и Савезној влади СРЈ. Шеф кабинета председника Скупштине СФРЈ (1982–1986), заменик савезног секретара за правосуђе и организацију савезне управе СФРЈ (1986–1992), заменик савезног министра правде СРЈ (1992–1993).

53 Петар Грачанин (Јагодина, Србија, 22. 6. 1923 – Београд, Србија, 27. 6. 2004), генерал-пуковник ЈНА. По националности је био Србин. Кадар Србије. Учесник је НОБ-а (1941–1945). Од 1946. до 1985. радио је у војсци и Савезном секретаријату за народну одбрану СФРЈ. Био је командант и начелник Штаба тенковске бригаде, заменик команданта оклопне дивизије, начелник Школског центра оклопно-механизованих јединица ЈНА, начелник Одељења Персоналне управе у Савезном секретаријату за народну одбрану СФРЈ, те начелник Штаба и заменик команданта Седме армије ЈНА. Од 1974. до 1978. био је начелник Командно-штабне академије ЈНА, од 1978. до 1982. командант Прве армије ЈНА, а од 1982. до 1985. начелник Генералштаба ЈНА. Пошто му је, 1985. године, престала активна служба у војсци, обављао је друге важне функције. Наиме, био је члан и председник Председништва СР Србије (1987–1989), а потом савезни секретар за унутрашње послове СФРЈ (1989–1992). На последњој функцији остао је до 14. 7. 1992, када је за савезног министра унутрашњих послова СРЈ изабран Павле Булатовић.

54 Радиша Гачић (Бајина Башта, Србија, 31. 8. 1938), дипломирани правник. По националности је Србин. Кадар Србије. Савезни секретар за рад, здравство, борачка питања и социјалну заштиту СФРЈ (1989–1992). На поменутој функцији остао је до 14. 7. 1992, када је овај савезни секретаријат укинут. Касније је био потпредседник концерна „Хемофарм“ у Вршцу, директор „Панфарме“ у Београду, те председник Групаације произвођача лекова у Привредној комори СРЈ, председник Управног одбора Задужбине „Доситеј Обрадовић“, те члан Управног одбора исте задужбине.

55 Драгутин Групковић, демограф и економиста-статистичар, доктор наука. По националности Србин. Заменик савезног секретара за финансије СФРЈ (1982–1985), директор Савезног завода за статистику СФРЈ, односно СРЈ (1985–1995). Кадар Србије.

56 Рафаел Цијан (Цеље, Словенија, 25. 9. 1935 – Београд, Србија, 3. 1. 2015), доктор правних наука. По националности је био Словенац. Професор на Правном факултету у Марибору (Словенија), подсекретар савезног секретаријата за правосуђе и организацију савезне управе СФРЈ (1975–1980), подсекретар савезног секретаријата за информације СФРЈ (1980–1982), заменик генералног секретара Председништва СФРЈ (1982–1986), судија Савезног суда СФРЈ (1986–1992), председник Савезног суда СФРЈ (1990–1992). Иако је био кадар Словеније, није напуштао југословенску савезну службу. Остао је да живи и ради у СРЈ тј. Србији, све до смрти.

57 Љубомир Љубо Прљета (Мостар, Федерација БиХ, БиХ, 1930 – Београд, Србија, 2017), дипломирани правник. По националности је био Србин. Био је судија, а касније и председник Окружног суда у Мостару, потом заменик секретара за правосуђе и организацију управе СР БиХ, секретар Комитета за законодавство Извршног већа СР БиХ, те секретар Комитета за законодавство Савезног извршног већа СФРЈ. Од 1989. до 1992. био је савезни јавни тужилац СФРЈ. Иако је био кадар БиХ, није напуштао југословенску савезну службу. Остао је да живи и ради у СРЈ тј. Србији, све до смрти.

58 Љубомир Булатовић, заменик генералног секретара Скупштине СФРЈ (1982–1986), генерални секретар Скупштине СФРЈ (1986–1992). По националности Србин. Кадар АП Косово и Метохија.

59 Владо Тошић (Бихаћ, Федерација БиХ, БиХ, 27. 8. 1947), дипломирани новинар. По националности је Србин. Иако је рођен у БиХ, водио се као кадар Србије, а не БиХ. Од 1975. до пензионисања 2012. радио је и обављао бројне дужности у Скупштини СФРЈ, Савезној скупштини СРЈ, Скупштини Државне заједнице Србија и Црна Гора и Народној скупштини Републике Србије. Био је стручни сарадник у кабинету председника Скупштине СФРЈ (1976–1980), шеф кабинета председника Савезног већа Скупштине СФРЈ (1980–1984), самостални саветник у Одбору Савезног већа Скупштине СФРЈ за иностране послове (1984–1992), самостални саветник у Државној комисији Савезног већа скупштине СФРЈ (касније Већа грађана Савезне скупштине СРЈ) за ратне злочине и злочине геноцида (1992–1993), вршилац дужности секретара Одбора Већа грађана Савезне скупштине СРЈ за економске односе са иностранством (1993–2000), одговорни уредник за информисање стране јавности у Одсеку за послове информисања Савезне скупштине СРЈ (2000–2003), одговорни уредник за информисање стране јавности у Групи за послове информисања у Одсеку за протокол и информисање Скупштине Државне заједнице Србија и Црна Гора (2003–2004), шеф Групе за послове протокола у Одсеку за протокол и информисање Скупштине Државне заједнице Србија и Црна Гора (2004–2006), саветник у Одељењу за послове протокола, едукацију и презентацију скупштинске баштине Генералног секретаријата Народне скупштине Републике Србије (2006–2007), секретар Одбора Народне скупштине Републике Србије за међунационалне односе (2007–2012).

Савезног већа Скупштине СФРЈ за иностране послове.⁶⁰

Консултативни састанак на почетку рада Комисије одржан је 27. 3. 1992. На њему је требало размотрити питања организовања и садржаја рада Комисије, како да Комисија изврши задатке и обавезе који су пред њу постављени и са каквим снагама располаже.⁶¹ Чланови Комисије који су присуствовали овом састанку били су др Слободан Глигоријевић Ајга, др Милан Булајић, Љубомир Прљета, Петар Грачанин, др Рафаел Цијан, Александар Митровић, Милисав Миленковић, Никола Чичановић и Ђорђе Латас, а осим њих присуствовали су и Владо Тошић, Господин Јован⁶² и др Миладин Ковачевић⁶³ који је дошао у име др Драгутина Групкића који је био спречен да присуствује састанку.⁶⁴

На овом састанку присутни су почели расправу о томе како да Комисија испуни своје задатке у условима када се СФРЈ увелико распадала и трајали оружани сукоби на њеној некадашњој територији, док је, како смо већ раније навели, огромна већина представника сепаратистичких република-чланица била давно напустила њене институције. Такође, иако су многи од присутних на овом и другим састанцима Комисије, а и на седницама многих

60 О свему наведеном у овом пасусу: „Одлука о образовању, делокругу и саставу Комисије за прикупљање података ради утврђивања злочина геноцида и других злочина против човечности и међународног права који су почињени над становништвом српске и других националности у време оружаних сукоба у Хрватској и другим деловима земље“, *Службени лист СФРЈ*, бр. 18, 20. 3. 1992, 273–274; „Одлука о избору председника, секретара и чланова Комисије за прикупљање података ради утврђивања злочина геноцида и других злочина против човечности и међународног права који су почињени над становништвом српске и других националности у време оружаних сукоба у Хрватској и другим деловима земље“, *Службени лист СФРЈ*, бр. 18, 20. 3. 1992, 274; *Ауторизовани текстови интервјуа са Владом Тошићем...*; *Ауторизовани текстови интервјуа са Светозаром Зечаром...*; *Ауторизовани текстови интервјуа са Бранком Бранковићем...*

61 Комисија је са формалним радом кренула сутрадан, 28. 3. 1992. године.

62 Јован Павловић (световно име Јоцо Павловић) (Мединци код Подравске Слатине, Хрватска, 22. 10. 1936 – Загреб, Хрватска, 3. 4. 2014), епископ и митрополит Српске православне цркве. По националности је био Србин. Викарни епископ лепавински (1977–1982), митрополит загребачко-љубљански (1982–1994), администратор славонске епархије (1982–1985), администратор горњокарловачке епархије (1990–1991), председник Епископског савета Српске православне цркве у Хрватској (1992–2014), митрополит загребачко-љубљански и целе Италије (1994–2011) и поново митрополит загребачко-љубљански (2011–2014). Био је и предавач и главни васпитач на Богословском факултету у Београду и директор предузећа „Добročинство“ Патријаршије Српске православне цркве.

63 Миладин Ковачевић (Казанци код Гацког, Република Српска, БиХ, 24. 8. 1952), дипломирани математичар и економиста-статистичар, доктор наука. Научни саветник и професор на Економском факултету у Београду. По националности је Србин. Начелник Службе за узорке и методе прикупљања података Института за статистику Савезног завода за статистику СФРЈ (1984–1986), начелник Сектора за статистику становништва и друштвених делатности Службе за статистику становништва Савезног завода за статистику СФРЈ, односно СРЈ (1986–1993), помоћник директора Савезног завода за статистику СФРЈ, односно СРЈ (1990–1993), директор Института за националне рачуне, стандарде, регистре и статистичку анализу Савезног завода за статистику СРЈ (ранији Институт за статистику Савезног завода за статистику СФРЈ) (1993–2003), заменик директора Републичког завода за статистику Србије (2003–2015), члан Савета гувернера Народне банке Србије (од 2012. године), директор Републичког завода за статистику Србије (од 2015. године). Био је ангажован на бројним пројектима од стране различитих државних институција као и од стране домаћих, страних и међународних организација.

64 Архив Комитета Савезне владе СРЈ за прикупљање података о извршеним злочинима против човечности и међународног права, Документација Тужилаштва за ратне злочине Републике Србије, *Stenografske beleške sa sastanka Komisije za prikupljanje podataka radi utvrđivanja zločina genocida i drugih zločina protiv čovečnosti i međunarodnog prava koji su počinjeni nad stanovništvom srpske i drugih nacionalnosti u vreme oružanih sukoba u Hrvatskoj i drugim delovima zemlje, održanog 27. marta 1992. godine*, док. бр. 8/1-02-002/93-4; *Ауторизовани текстови интервјуа са Владом Тошићем...*; *Ауторизовани текстови интервјуа са Светозаром Зечаром...*; *Ауторизовани текстови интервјуа са Бранком Бранковићем...*

других тела у Србији и Југославији, помињали геноцид над српским народом почињен од стране хрватских снага (исто су чинили и присутни на сличним састанцима у Хрватској само што су помињали геноцид над хрватским народом почињен од стране српских снага и ЈНА), важно је напоменути да се тај термин у то време на свим странама увелико злоупотребљавао ради постизања националних, политичких и државних циљева и да у бројним правоснажним пресудама домаћих, затим хрватских, те међународних судова (укључујући ту и Међународни кривични суд за бившу Југославију познатији под називом Хашки трибунал) није утврђено постојање злочина геноцида током грађанског рата у Хрватској (1991–1995) ни над српским, ни над хрватским народом иако су утврђени многобројни други међусобни злочини. Штавише, и највиши суд Уједињених нација – Међународни суд правде је у правоснажној пресуди од 3. 2. 2015, а поводом међусобног судског спора између Републике Хрватске и Републике Србије, утврдио да су током грађанског рата у Хрватској (1991–1995) хрватска и српска страна починиле многобројне међусобне ратне и злочине против човечности али да ни једна ни друга страна нису починиле геноцид.

Прилог

SKUPŠTINA SFRJ

**Stenografske beleške sa sastanka Komisije za prikupljanje podataka radi utvrđivanja zločina genocida i drugih zločina protiv čovečnosti i međunarodnog prava koji su počinjeni nad stanovništvom srpske i drugih nacionalnosti u vreme oružanih sukoba u Hrvatskoj i drugim delovima zemlje, održanog 27. marta 1992. godine
Beograd, marta 1992. godine⁶⁵**

Stenografisale: Dunić Milica
Balković Milanka

Zora Zlatković
Milena Vasiljević

Sastanak je počeo u 11,05 sati u Palati Federacije. Sastanak je otvorio i vodio Slobodan Gligorijević, predsednik Skupštine SFRJ.

Dr Slobodan Gligorijević, predsednik Skupštine SFRJ i predsednik Komisije za prikupljanje podataka radi utvrđivanja zločina genocida i drugih zločina protiv čovečnosti i međunarodnog prava koji su počinjeni nad stanovništvom srpske i drugih nacionalnosti u vreme oružanih sukoba u Hrvatskoj i drugim delovima zemlje: „Otvaram sednicu i pozdravljam sve prisutne. Posebno želim da pozdravim njegovo pravosveštenstvo, koji se odazvao u

⁶⁵ Архив Комитета Савезне владе СРЈ за прикупљање података о извршеним злочинима против човечности и међународног права, Документација Тужилаштва за ратне злочине Републике Србије, *Stenografske beleške sa sastanka Komisije za prikupljanje podataka radi utvrđivanja zločina genocida i drugih zločina protiv čovečnosti i međunarodnog prava koji su počinjeni nad stanovništvom srpske i drugih nacionalnosti u vreme oružanih sukoba u Hrvatskoj i drugim delovima zemlje, održanog 27. marta 1992. godine*, док. бр. 8/1-02-002/93-4.

ime Srpske pravoslavne crkve da prisustvuje u radu ove sednice, gospodina mitropolita zagrebačko-ljubljanskog Jovana. Kao što znate, prošle nedelje je Savezno veće obrazovalo Komisiju za prikupljanje podataka radi utvrđivanja zločina genocida i drugih zločina protiv čovečnosti i međunarodnog prava koji su počinjeni nad stanovništvom srpske i drugih nacionalnosti u vreme oružanih sukoba u Hrvatskoj i drugim delovima zemlje.

Sastav ove Komisije objavljen je, s tim da želim da skrenem pažnju na jedan zaključak Saveznog veća da taj spisak članova Komisije nije zaključen, da mogu da se imenuju novi članovi i da bismo danas mogli da razgovaramo o proširenju sastava ove Komisije. Današnji skup ima konsultativno-radni karakter, treba da označi početak rada ove Komisije. Treba da razmotrimo neka prioritetna pitanja organizovanja i sadržaja našeg rada i da sagledamo, koliko je to moguće, kako da izvršimo zadatke i obaveze koji nas očekuju, sa kakvim snagama raspoložemo. Sada bih dao reč sekretaru Komisije, gospodinu Milanu Bulajiću, da da uvodno izlaganje, jer smo se tako dogovorili.

Pre toga, hteo bih da vas obavestim da našem sastanku prisustvuju: Petar Gračanin, savezni sekretar za unutrašnje poslove; Rafael Cijan, predsednik Saveznog suda; Ljubomir Prljeta, savezni javni tužilac; Miladin Kovačević, iz Saveznog zavoda za statistiku; Đorđe Lataš, potpredsednik Velike narodne skupštine Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema⁶⁶; mitropolit zagrebačko-ljubljanski gospodin Jovan i Milisav Milenković, delegat u Saveznom veću Skupštine SFRJ. Inače, pozdravljam i sve ostale prisutne.⁶⁷ Sada dajem reč Milanu Bulajiću, sekretaru Komisije.“

Dr Milan Bulajić, sekretar Komisije za prikupljanje podataka radi utvrđivanja zločina genocida i drugih zločina protiv čovečnosti i međunarodnog prava koji su počinjeni nad stanovništvom srpske i drugih nacionalnosti u vreme oružanih sukoba u Hrvatskoj i drugim delovima zemlje: „Na našem prvom sastanku želim da se zahvalim na povjerenju, iako sam svjestan veličine obavjeza, zbog čega se bojim da li ću biti u stanju da odgovorim zadatku koji je postavljen. Ja bih najviše želio da danas saslušamo, da vidimo dokle smo došli i šta treba raditi.

Što se tiče „Odluke“ koju je Savezno vijeće donijelo 18. marta (1992. godine – prim. prir.), znači, pre desetak dana, mi smo sa svoje strane preduzeli to što smo mogli preduzeti u ovom kratkom vremenu. Ono što je najteže, to je da ova lijepa prostorija, koju smo ovdje dobili, kao sjedište i adresa Državne komisije, fizički je prazna, prazni su ormari, prazni su stolovi, počinjemo od nulte tačke. Ja sam juče i jutros razgovarao sa generalnim sekretarom Predsjedništva SFRJ Anđelkom Maslićem.“

Dr Slobodan Gligorijević: „Samo nakratko da prekinem, evo, našoj današnjoj sednici prisustvuje i Aleksandar Mitrović, potpredsednik Saveznog izvršnog veća.“

66 Иако је др Слободан Глигоријевић у свом излагању Ђорђа Латаса навео као потпредседника Велике народне скупштине САО Славоније, Барање и Западног Срема, он у то време више није био на тој функцији јер је била укинута будући да се поменути САО, као што смо видели у једној од ранијих фуснота, прикључила Републици Српској Крајини 26. 2. 1992. године. У време овог консултативног састанка на почетку рада Комисије (27. 3. 1992), Ђорђе Латас је био на функцијама члана Извршног савета скупштине општине Бели Манастир и народног посланика у Скупштини Републике Српске Крајине.

67 Др Слободан Глигоријевић је овом приликом мислио на Владу Тошића и стенографиње.

Dr Milan Bulajić: „Kao što sam rekao, ja sam nekoliko puta razgovarao sa generalnim sekretarom Predsjedništva SFRJ Anđelkom Maslićem, vezano za sve ovo, kao i na izradi memoranduma o skrnavljenju spomenika u Jasenovcu i zločinima u Hrvatskoj 1991–1992. godine. Izrazio sam nadu da ćemo to što je do sada rađeno u okviru Predsjedništva SFRJ – građu i drugi materijal dobiti, da bismo nastavili taj rad koji je Predsjedništvo SFRJ do sada imalo i povodom toga obavilo neke radnje.

Ja mislim da će biti osnovni problem da rad Komisije počinje sa velikim zakašnjenjem, jer ovu Komisiju je trebalo formirati mnogo ranije, onda kada su počeli oružani sukobi.

Skrećem pažnju da je Javno tužilaštvo Hrvatske 28. avgusta 1991. godine uputilo poziv na saradnju pri utvrđivanju i objavljivanju ratnih zločina u samoj Hrvatskoj, znači, na samom početku, što je karakterističan pristup čitavoj stvari.⁶⁸ Zatim, da je pismo upućeno Svetom arhijerejskom sinodu Srpske pravoslavne crkve kao poziv na saradnju i kroz odluku Sinoda Srpske pravoslavne crkve kojom je taj poziv upućen u Odbor SANU za sakupljanje građe o stradanju srpskog naroda u 20. vijeku. Još krajem oktobra i početkom novembra prošle godine (1991. godine – prim. prir.) predloženo je da se po hitnom postupku formira Državna komisija, pre svega od visoko kvalifikovanih stručnjaka koji će svojim imenom i stručnošću odgovoriti i garantovati da nalazi na koje je naišla odgovaraju istini i samo istini. Međutim, tu ima dosta konfuzije u pitanju odgovornosti u javnosti. Tu su značajna pitanja, kao na primjer član Predsjedništva SFRJ Jugoslav Kostić⁶⁹ je za javnost dao izjavu da je Predsjedništvo SFRJ formiralo saveznu komisiju. Međutim, u blokadi pojedinih saveznih institucija, ta komisija nije mogla da odgovori zadatku i tom prilikom član Predsjedništva SFRJ je rekao da ovog puta to treba da radi JNA. Ta izjava je data 25. decembra 1991. godine, a tih dana je predstavnik Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu dao saopštenje, što je sasvim razumno, sa stanovišta Ustava i međunarodnog prava, da JNA može da goni samo vojna lica i one koji su zarobljenici, dok svi ostali odgovaraju pred redovnim sudom. Iz ove izjave člana Predsjedništva SFRJ i predstavnika JNA slijedi, odnosno postoji jedna praznina u pogledu gledanja na odgovornost i zaduženost u radu na ovim pitanjima u smislu koordinacije, osim onoga što je pripadalo savezним organima i drugim institucijama.

68 Позив је упутио тадашњи јавни тужилац Републике Хрватске Жељко Олујић. То је учињено у облику „Упутства за утврђивање и објављивање ратних злочина“.

69 Југослав Костић (Рудине код Звечана, АП Косово и Метохија, Србија, 19. 2. 1939), дипломирани инжењер агрономије. По националности је Србин. Иако је рођен на територији АП Косово и Метохија водио се као кадар АП Војводине, а не АП Косово и Метохија. Члан Извршног већа Скупштине општине Стара Пазова (1974–1986), председник Скупштине општине Стара Пазова (1986–1988), председник Председништва АП Војводине (1988–1991), вршилац дужности члана Председништва СФРЈ из АП Војводине (1990–1991), члан Председништва СФРЈ из АП Војводине (1991–1992), председник Већа грађана Савезне скупштине СРЈ (1992–1993), председник Државне комисије за ратне злочине и злочине геноцида (1992–1993), председник Комисије за стамбена питања Савезне владе СРЈ (1997–1999), амбасадор СРЈ у Румунији (1999–2001). На функцијама председника Већа грађана Савезне скупштине СРЈ и председника Државне комисије за ратне злочине и злочине геноцида заменио га је, 4. 2. 1993, Радоман Божовић који је пре тога био председник Извршног већа АП Војводине (1991) и потом председник Владе Републике Србије (1991–1993).

Admiral Stane Brovet⁷⁰ je rekao da za utvrđivanje zločina postoje odgovarajuće komisije u kojima su i predstavnici Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu.

I dalje se prikupljaju izjave svjedoka na osnovu čega će uslijediti odgovarajuće mjere. Ja se nadam da je to tako i da ćemo tu građu moći brzo da dobijemo.

Na području Srbije je oko 200.000 izbjeglica, na širem području Jugoslavije, uključujući i Bosnu i Hercegovinu je prijesto 300.000 izbjeglica. Radi se i na sakupljanju dokaza očevidaca, da oni pred odgovarajućim organima daju izjave. Proučavanja i građa iz Drugog svjetskog rata nama i danas predstavlja značajan izvor saznanja o onome što se dešavalo na području okupirane Srbije, Jugoslavije i Beograda.

Čini mi se, i bojim se, da još uvijek u slobodnom dijelu Jugoslavije, i u Beogradu, i u Srbiji, se ne radi ni toliko koliko se radilo u toku Drugog svjetskog rata na ovim pitanjima. Mi smo imali tu pismo, odnosno prijedlog, republičkog javnog tužioca Srbije⁷¹ kod razmatranja, kod idejnih prijedloga za prikupljanje podataka i dokaza protiv krivičnog prava i njihovih izvršilaca. Predloženo je stvaranje raznih oblika komisija. Predloženo je da istinu o prekršajima utvrdi Međunarodna komisija sastavljena od srpskih PEN centara, Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbjeglice, Evropske društvene strukture, Međunarodnog udruženja za krivično pravo.

Svi prijedlozi su išli u tom pravcu da se u našoj Državnoj komisiji uključe predstavnici od Ujedinjenih nacija do Međunarodnog komiteta Crvenog krsta. Međutim, od toga nije mnogo učinjeno. U situaciji kada se očekuje da će se i konačno prekinuti oružani sukobi, kada su prisutni „plavi šlemovi“, prosto je pitanje vremena, jer rokovi su svi protekli, kako i na koji način sakupiti, analizirati i svu tu građu predstaviti uvjerljivo.

Doći ćemo u kriznu situaciju predstavljanja činjeničnog stanja pred međunarodnim sudovima. Istina će biti onakva kako je mi dokažemo verifikovanim dokumentima.

Pitanja koja se sada postavljaju su zaista urgentna i o njima se moraju hitno zauzimati stavovi i donositi odgovarajuće mjere.

Čini mi se, zato moram i da kažem, što se tiče naziva ove Komisije, naziva kojeg je predsjednik Gligorićević pročitao, to je naziv Komisije u pet redova. Naziv je jako dugačak, Komisija je mogla imati i skraćeni naziv „za ratne zločine i druge protivkrivične radnje“.

Stvar je u tome, čini mi se, vi znate koliko je vođena oko toga rasprava, jer nije samo stvar srpskog naroda, samo jednog naroda. Zadatak Komisije je sakupljanje građe i materijalnih dokaza o genocidu protiv srpskog naroda i drugih nehrvatskih naroda u secesionističkoj državi Hrvatskoj. Mi nismo ništa dobili oko toga od međunarodnih institucija.

70 Станислав Стане Бровет (Јосипдол на Похорју код Словењ Градеца, Словенија, 14. 5. 1930 – Београд, Србија, 10. 6. 2007), адмирал ЈНА. По националности је био Словенац. Био је учесник НОБ-а (1945). Оперативац Контраобавештајне службе ЈНА, секретар војног аташеа СФРЈ у Кини, секретар војног аташеа СФРЈ у Италији, војни аташе СФРЈ у Великој Британији. Од 1984. до 1988. био је начелник Управе безбедности при ССНО СФРЈ (Контраобавештајне службе ЈНА), док је од 1988. до 1992. године био заменик савезног секретара за народну одбрану СФРЈ. Једно кратко време, након оставке савезног секретара за народну одбрану СФРЈ генерала армије ЈНА Вељка Кадијевића 8. 1. 1992, био је и вршилац дужности савезног секретара за народну одбрану СФРЈ до 25. 2. 1992. На том положају, 27. 2. 1992, заменио га је генерал-пуковник Благоје Ацић. Иако је био кадар Словеније, Станислав Бровет није напустио југословенску савезну службу већ је у њој остао до пензионисања. Пензионисан је 25. 2. 1992. године и, отада па све до смрти, живео је у СРЈ тј. Србији.

71 У то време јавни тужилац Републике Србије био је мр Миломир Јаковљевић.

Mi smo juče dobili najnoviji izvještaj komisije Amnesty Internationala od 17. marta 1992. godine. Taj izvještaj treba objektivno analizirati i odgovoriti činjenično. Dakle, dolazimo u situaciju da moramo objašnjavati šta je zadatak, odnosno šta je svrha ove Komisije pred svijetom.

Oko sastava Komisije se dosta razlikujemo i o tome se može govoriti, kao i prigovoriti.⁷² Sastav Komisije od 41 člana, koja mora ne samo da bude operativna, nego izuzetno operativna, ambiciozna Komisija, ukazuje na teškoće oko rada. Ovlašćenja koja su data predsjedniku i sekretaru omogućuju operativni rad ali ne rješavaju mnoge stvari. Postoji dobra volja u radnim grupama, ali i kod nosioca poslova saveznih institucija koji po službenoj dužnosti rade na ovim pitanjima. Ono što je bitno, što je preduslov ako hoćemo nešto da napravimo, to je taj objektivni rad ove Komisije.

Ja sam spomenuo ovaj naslov koji mnogo ne smijeta jer je riječ i o „drugim nacionalnostima“, a to može da se zloupotrebi, jer orijentacija Komisije mora biti utvrđivanje činjeničnog stanja, prije svega da to predstavlja razradu i dokaze koji se ne mogu dovoditi u pitanje ukoliko je potrebna međunarodna verifikacija.

Pitanje jednostranosti moglo bi da šteti pravu i punoj istini, koja će na osnovu svih saznanja pokazati da je srpski narod najviše stradao, da je podložan zločinu, a što je i konstatacija Predsjedništva SFRJ. Svjetska javnost, strane države, drugačije su obaviještene, još uvijek je obavještenje zasnovano na poluistini, a protiv poluistine se možemo boriti samo punom istinom.

Mi nijesmo bili u prilici da dobijamo, iako smo trebali to imati, odgovor srpske vlade tj. Vlade Republike Srbije na pismo Helsinki Watcha. U prilici smo bili da čitamo u štampi nastavke. Na takav način mi ne možemo raditi, ali iz ovog izvještaja se vidi da to ide na konfrontaciju neistine, itd, što je i u samim izvještajima Helsinki Watcha i Amnesty Internationala. Ima činjenica koje stoje, ali i onih koje treba sakupiti kada je riječ o odgovarajućoj građi i o dokazima, a njih istovremeno treba i dokazati, odnosno neistine dokazati. To je bitno pitanje o kome se moramo opredijeliti.

To je uslov koji je postavio jugoslovenski komitet Crvenog krsta koji je rekao da će se uključiti u rad ove Komisije pod uslovom poštovanja pune objektivnosti na utvrđivanju istine sa obje strane. Postavlja se pitanje sa tog stanovišta sastava i metoda rada.

Hoćemo li se obraćati i kako uključiti drugu stranu – Hrvatsku, uključujući i Republiku Srpsku Krajinu, u punom smislu, da mogu učestvovati, jer se radi o zločinima na teritoriji sadašnje Republike Hrvatske? To predstavlja jedno od pitanja.

Savezni sekretarijat za narodnu odbranu je svojom akcijom pokušavao da ostvari komunikaciju sa hrvatskom vladom u prikupljanju građe i zločina koji su počinjeni od strane JNA na području Hrvatske.

72 Др Милан Блајић је мислио на примедбе које су, на пример, упућивали др Владан Васиљевић, а које смо обрадили у једној од претходних фуснота овог рада, док су исте или сличне примедбе упућивали и, на пример, адвокат Тома Фила, те члан Државне комисије за ратне злочине и злочине геноцида др Бошко Јаковљевић (председник Комисије за међународно хуманитарно право Црвеног крста СФРЈ). Председник Савезног суда СФРЈ др Рафаел Цијан је, пак, постављао питање опортуности његовог чланства у Комисији јер је сматрао да суд, као непристрасан орган, не треба да учествује у прикупљању чињеница и доказа о злочинима јер би то довело до његове пристрасности и дало за право сваком оптуженом да из суђења тражи изузеће не само председника Савезног суда СФРЈ већ и целог суда уопште.

Njegova svetost, Gospodin Pavle, uputio je pismo Tuđmanu u kome je govorio o zločinu nad Srpskom pravoslavnom crkvom i uništavanju hramova.

Sa druge strane je neobjektivno, ne prihvataju se činjenice i dokazi. Tu imamo sudbinu porodice Zec⁷³ ili 71 navedeni hram Srpske pravoslavne crkve na području Hrvatske⁷⁴. Ipak se na tom planu ponajviše i najdalje otišlo.

Što se tiče našeg današnjeg plana rada, naša razmatranja treba da krenu od dogovora sa konsultativnog sastanka koji je održan u Predsjedništvu SFRJ sa predstavnicima Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove, Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, Saveznog sekretarijata za pravosuđe i organizaciju savezne uprave i Saveznog javnog tužilaštva, radi pripremanja prijedloga za razmatranje na sjednici Predsjedništva SFRJ.⁷⁵

Ovdje je rečeno, a ja sam u vezi sa tim razgovarao sa generalnim sekretarom da je u stručnim službama Predsjedništva SFRJ prikupljena značajna građa, a u toku su i novi dokumenti, posebno video materijal, koji prikazuje da su na teritoriji Hrvatske, gdje pretežno živi srpski narod, izvršeni zločini koji po međunarodnoj definiciji imaju obilježje genocida. Materijal prezentiran putem televizije još uvijek je neadekvatan dokument koji omogućava da se počinoci izvedu pred sud, a i pred svjetskom i domaćom javnošću je prikazano šta je činjeno nad žrtvama. Radi vjerodostojnijeg prikazivanja svjetskoj javnosti imate i tzv. „Bijelu knjigu“, što neće imati adekvatan efekat ni u zemlji, ni u svijetu. Na primjer, na formiranje istine u svijetu, u Francuskoj, kad rat bude završen, ostaće izvanredno pitanje, zgranuće Evropu i evropsko javno mnjenje što se tiče ovog pitanja. Do sada prikupljeni podaci pokazuju da se u materijalima, koji prikazuju genocid, daju podaci mnogih institucija, da se time bave mnoge institucije: SSNO, SSUP, uključujući i lokalne vlasti, Matica iseljenika, organizacija Crvenog krsta, SANU, izdavačke kuće i drugi. To je korisna stvar ali se s pravom zapaža da tu ima neodgovornosti, stručne neorganizovanosti i međunarodne komunikacije, nedovoljno objektivnosti. Zato je potrebna koordinacija svih subjekata jer će to omogućiti da mnogi zločini budu argumentovani, argumentovano prikazani domaćoj i svjetskoj javnosti. Onda je skrenuta pažnja na međunarodne konvencije, na „Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju genocida“. To je jedna od prvih konvencija koja je 1948. godine donijeta od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, a 1951. godine Jugoslavija je prva ratifikovala tu konvenciju. Do danas ju je ratifikovalo 99 zemalja i kao takva ne samo da je međunarodni ugovor, već i sa stanovišta međunarodnog prava ta konvencija daje mogućnost da svaka država ima pravo da upozori na zločin genocida u cilju njegovog spriječavanja i suzbijanja. Naše akcije moraju biti brze u zemlji u pogledu sakupljanja svega onoga što je na raspolaganju danas. Najhitnije se moramo okrenuti prema Ujedinjenim nacijama, prema vladinim i nevladinim organizacijama.

Ja sam razgovarao sa ambasadorom Čičanovićem da se upute notifikacije međunarod-

73 Чланови српске породице Зец убијени су у Загребу 7. 12. 1991. године од стране хрватских снага.

74 Поменуће храмове Српске православне цркве углавном су уништиле хрватске снаге док су неке порушене у унакрсној ватри током борби. Између осталог, и о њима, као и о члановима српске породице Зец, патријарх српски Господин Павле писао је председнику Републике Хрватске др Фрањи Туђману који је у одговору одбацио све тврдње српског патријарха.

75 Др Милан Булајић је мислио на састанак од 16. 12. 1991. године.

nim organizacijama, Ujedinjenim nacijama, Međunarodnom sudu pravde, članicama EEZ-a⁷⁶ i drugim vladinim i nevladinim organizacijama, Komisiji Stejt Departmenta SAD, itd.⁷⁷ Prema njima se moramo maksimalno otvarati i uspostavljati konstruktivan dijalog na osnovu činjenica i dokaza što stoji i što ne stoji. Moramo preduzimati zajednički sve da ova naša Komisija postigne ono što je uspjela da postigne Državna komisija za saradnju sa snagama UN, drugim organizacijama, kao Komisija koja se bavi utvrđivanjem zločina i drugih zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Iz zaključaka se vidi da Savezno javno tužilaštvo procjenjuje, što se tiče srpskog stanovništva, da se tu radilo o rušenju srpskih kuća, kao i drugom brutalnom postupanju nad ranjenicima, pregovaračima, zatim, po pitanju korišćenja nedozvoljenih bojevih sredstava, da sve to ima bitno obilježje drugih krivičnih dela. Zato tu imamo djela po članovima 141, 142. i 143. Kaznenog zakona, tu su ona djela koja sam navjeo, a koja potpadaju pod ove članove.⁷⁸

Ovdje je rečeno da Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove zahtijeva da se obezbijedi prikupljanje podataka o ratnim zločinima protiv civilnog stanovništva i genocidu na teritoriji Hrvatske.

Međutim, na negativnoj strani je riječ da savezni organi nisu u mogućnosti da primjenjuju svoja ovlašćenja na cijeloj teritoriji SFRJ, to nije stvar teritorije ni Hrvatske, organi federacije, uključujući i saveznog javnog tužioca, nisu u mogućnosti da obezbijede primjenu federalne regulative. Postavljeno je pitanje na oslobođenoj teritoriji Hrvatske, u krajinama, koje su vezane za novoformirane vlade, pitanje njihovog legaliteta. Želio bih da skrenem pažnju da neće moći Predsjedništvo SFRJ i Skupština Jugoslavije da donose propise u pogledu pravnog statusa, kod novooslobođenih teritorija Krajine⁷⁹ jer se tamo ne primjenjuje pravo Republike Hrvatske. Mnogi zakoni su sada donijeti, što sada mijenja situaciju. Biće velikih teškoća koje su ovom prilikom i konstatovane.

Ono što bih posebno želio da naglasim to je, prije svega, da mi moramo, u pogledu utvrđivanja činjeničnog stanja u vezi sa zadacima Komisije, da se organizujemo i sarađujemo i tražimo pomoć Ujedinjenih nacija. Dana 17. januara 1992. godine Generalna skupština Ujedinjenih nacija donijela je deklaraciju o utvrđivanju činjeničnih stanja od strane Ujedinjenih nacija u oblasti održavanja međunarodnog mira i bezbjednosti (United Nations Fact Finding Missions). Na osnovu Dopunskog protokola Ženevske konvencije, Međunarodne konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba i drugih instrumenata, zatim zaštite po međunarodnom pravu, treba tražiti primjenu međunarodnih instrumenata na osnovu dovodeња Misije Ujedinjenih nacija za utvrđivanje činjeničnog stanja. Time ćemo postići dostupnost

76 EEZ, odnosno Evropska ekonomska zajednica.

77 Međunarodna javnost je putem notifikacija o osnivaњу Komisije obavještena 1. 4. 1992. od strane vrшиоца дужности савезног секретара за иностране послове СФРЈ Миливоја Максића, а на основу претходног договора са амбасадором у ССИП-у СФРЈ и чланом Комисије Николом Чичановићем. О томе је Комисију обавестио начелник Канцеларије ССИП-а СФРЈ за међународне организације Бранко Бранковић.

78 Др Милан Булајић је, говорећи наведено у овом пасусу, мислио на документ под називом „Кривично-правна процена активности да се употребом силе и другим противуставним путем Хрватска и Словенија отцепе од СФРЈ“ кога је Савезно јавно тужилаштво СФРЈ доставило Председништву СФРЈ 20. 11. 1991.

79 Др Милан Булајић је мислио на Републику Српску Крајину.

činjeničnog stanja i verifikaciji zločina koji su se dešavali u Republici Hrvatskoj, počevši od zločina koji su izvršeni u Sarvašu⁸⁰. U zapisniku koji je Jugoslovenska narodna armija napravila u Sarvašu, nije utvrđen ni dokumentovan zločin na osnovu konvencije Ujedinjenih nacija. To nije dobro urađeno. Poslije toga je došlo do masovnog egzodusa iz Slavonije. To je tipičan primjer genocida. Međutim, taj zločin nije obrađen u jednom evropskom memorandumu.

Ministar inostranih poslova Srbije Jovanović⁸¹ podnio je informaciju o zločinima i o protjerivanju srpskog stanovništva iz Zapadne Slavonije.⁸² Ja sam se i njemu obratio. On mi je stavio na raspoloženje informaciju koja je podnijeta. To je bila informacija na jednoj jedinoj strani, koja je blagovremeno data. Više od toga nismo ništa dobili, nismo ništa dokazivali. Došlo je do situacije u Vukovaru. Došlo je i do Sarvaša, do skrnavljenja spomenika u Jasenovcu.⁸³ Napravljen je memorandum 31. januara ove godine (1992. godine – prim. prir.). Mi smo insistirali na obrazovanju mehanizma Ujedinjenih nacija i da Ujedinjene nacije dođu u spomen-područje Jasenovac i da utvrde šta se tamo desilo. Međutim, mi takve dokaze nismo dali.

Na pozitivnoj strani, koliko je moguće tim putem učiniti, navešću primjer Gospića. Profesor Spasić⁸⁴, načelnik Instituta za sudsku medicinu na VMA, uputio je ekipu i utvrdio kako je do zločina došlo i dokazali su da su Srbi ubijeni. U toj situaciji, „Njujork Tajms“ koji je vrlo loše pisao o JNA, sa velikim naslovom ukazali su na suprotno u ovoj situaciji.⁸⁵ Taj najnoviji memorandum i u Gorskom Kotaru je primjer kako treba dalje raditi. Tu su mogućnosti ogromne u tom pravcu, jedino ako budemo išli sa verifikovanim objektivnim dokazima. Izvršni sekretar Svjetskog kongresa Jevreja je rekao: „Dajte, dokažite, mi ćemo objezbediti sve što je dalje potrebno za svjetsku javnost“. Tu su i razlike oko ovog 41 deteta koja su masakrirana u Vukovaru što je imalo kontraproduktivni efekat, da JNA krije dokaze. Ako je JNA to objezbedila, zašto bi onda skinula te dokaze? Trebalo bi dati sve podatke: koliko je poubijano, koliko je stradalo u ratnim operacijama. Za to je potrebno više vremena nego što ga imamo.

80 У селу Сарваш код Осијека у Источној Славонији хрватске снаге су, 2. 8. 1991, починиле злочин над српским цивилима и ратним заробљеницима.

81 Владислав Јовановић (Житни Поток код Прокупља, Србија, 9. 6. 1933), дипломата и дипломирани правник. По националности је Србин. Кадар Србије. Референт амбасаде СФРЈ у Белгији (1960–1964), други секретар амбасаде СФРЈ у Турској (1967–1971), саветник у амбасади СФРЈ у Великој Британији (1975–1979), шеф Одсека за Западну Европу у Управи Савезног секретаријата за иностране послове СФРЈ за Западну Европу, Северну Америку, Аустралију и Нови Зеланд (1981–1985), амбасадор СФРЈ у Турској (1985–1989), министар иностраних послова Републике Србије (1991–1992. и 1992–1993), савезни министар иностраних послова СРЈ (1992. и 1993–1995), шеф сталне мисије СРЈ при УН (1995–2000).

82 Протеривање српског становништва из Западне Славоније од стране хрватских снага догодило се током крајем октобра и почетком новембра 1991. То, као и све жешће распламсавање борби око Вуковара у Западном Срему, које су и на српској и на хрватској страни наносиле све веће цивилне и војне жртве и умножавале међусобне злочине, натерало је Председништво СФРЈ да на седници од 9. 11. 1991. од УН тражи упућивање мировних снага у Југославију што се убрзо и догодило када је 21. 2. 1992. дошло до успостављања мисије УНПРОФОР-а.

83 Спомен-подручје Јасеновац оштећено је у другој половини 1991. од стране хрватских јединица али и од борби које су вођене у том подручју. Српске снаге и ЈНА су, након што су ушле у спомен-подручје 8. 10. 1991, сву музејску грађу, да би је сачували од уништења будући да су линије хрватских снага и даље биле близу, пренеле у Бањалуку. Касније, током рата, спомен-подручје је додатно оштећивано.

84 Петар Спасић, пуковник ЈНА, доктор медицинских наука. Професор судске медицине на Војно-медицинској академији (ВМА) и начелник Института за патологију и судску медицину ВМА. По националности Србин.

85 Злочине над српским цивилима у Госпићу у Лици починиле су хрватске снаге у периоду између 16. и 18. 10. 1991.

Smatrao sam da treba da vam kažem ovo što sam rekao, da na ovom sastanku verifikujemo i da vidimo da li su moja viđenja tačna, da li to odgovara gledanjima i da vidimo šta poslije ovog konsultativnog sastanka koji je bio u Predsjedništvu SFRJ⁸⁶, šta se može učiniti. Vremena je malo i to se mora uraditi što prije. Međunarodni komitet Crvenog krsta formirao je grupu, postignut je sporazum kako grupa da radi i svako radi na svojoj liniji. Moramo što prije sakupiti sve što imamo, da verifikujemo sve sa čim raspolažemo, da odredimo primjenu svega toga i kako svi zajednički da radimo.

Nemojte računati sa tim da Komisija može sama da napravi sve za sebe. Potrebno je da Komisija sve to zajednički koordinira, da vidimo i druge strane koje možemo angažovati da to što prije završimo. Malo je vremena, odgovornost je suviše velika, mnogo je ljudi i velika je odgovornost kako ćemo to sve predstaviti svijetu.”

Dr Slobodan Gligorijević: „Zahvaljujem gospodinu Bulajiću. Mi smo započeli diskusiju u vezi sa sadržinom našeg rada i brojnim problemima vezanim za rad Komisije. Zato, predlažem da nastavimo sa diskusijom.

Ko želi reč?

Dajem reč Gospodinu Jovanu.”

Gospodin Jovan, mitropolit zagrebačko-ljubljanski: „Zahvaljujem na pozivu Svetom sinodu Srpske pravoslavne crkve da pomogne u ovom poduhvatu na utvrđivanju stanja o stradanju srpskog stanovništva u Hrvatskoj.

Mi smo od početka počeli da sakupljamo izvještaje naših sveštenika koji su pod pritiskom morali da napuste parohije, posebno zagrebačko-ljubljansku. Od septembra prošle godine (1991. godine – prim. prir.) nisam mogao da odem u Zagreb jer je bio spriječen svaki saobraćaj, a bile su velike opasnosti i za ličnu bezbjednost. Dana 16. septembra 1991. godine, iz Ljubljane prošao sam cijeli front do Šida. Doživjeli smo i prošli desetak kontrola koje su bile dosta neugodne, ali nije bilo nekih većih opasnosti, mada ih je moglo biti. Od tada nemamo pravi pogled, osim nešto povremeno od sveštenika koji su donosili svoje izvještaje, ali to je još nepotpuno, jer i oni ne smiju da se kreću po terenu da bi pribavili foto-dokumenataciju što se tiče crkvenih objekata o kojima vodimo računa, mada smo ipak nešto prikupili. Ja ovdje imam jedan spisak koji mogu staviti na raspolaganje o porušenim stanovima naših Srba u Zagrebu, novom delu Zagreba. To je nešto najosnovnije, dok je sve ostalo sakupljeno u organizaciji Svetog arhijerejskog sinoda, što možemo dati, kao što smo dali prikupljene podatke kada je dolazila Komisija UNESCO-a da kontroliše šta je stradalo od objekata.

Mi smo u našim novinama redovno objavljivali, radi toga da se dođe do istine i mi ćemo i dalje ono što možemo prikupljati u narednim danima, daćemo Komisiji kako bi ovaj posao što uspješnije obavila.”

Dr Slobodan Gligorijević: „Zahvaljujem Gospodinu Jovanu. Reč ima javni tužilac.”

Ljubomir Prljeta, savezni javni tužilac SFRJ: „Savezno javno tužilaštvo je na planu utvrđivanja zločina u oružanim sukobima u Sloveniji i Hrvatskoj nešto radilo. Međutim, već od početka 1991. godine, a naročito nakon donošenja akata o samostalnosti Slovenije i Hrvatske

u junu 1991. godine⁸⁷, Saveznom javnom tužilaštvu bila je uskraćena svaka mogućnost komunikacije ne samo sa organima Hrvatske i Slovenije, nego svaka službena komunikacija na toj teritoriji. Zato smo se uglavnom orijentisali na podatke saveznih organa, Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove i Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu.

Jedan broj događaja je prilično zadokumentovan, odnosi se na posljedice i sukobe u Sloveniji, kada je u pitanju postupanje prema organima unutrašnjih poslova, Uprave carine, kod vojske prema pripadnicima oružanih snaga JNA i njihovim porodicama.

Što se tiče događaja u Hrvatskoj, u pogledu raspoloživog materijala, stanje nije ni približno zadovoljavajuće, jer i Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, zbog pozicije u kojoj se nalazi je u toj situaciji, a ovo zbog toga što su ti organi bili izvršioci odluka u Hrvatskoj, što predstavlja znatan dokaz u prikupljanju vjerodostojne građe.

Savezno javno tužilaštvo je učinilo pokušaj da se polovinom godine (1991. godine – prim. prir.) prikupe osnovna dokumenta za događaje koji su se desili u Hrvatskoj. Formirana je komisija, međutim, ta komisija nije započela sa radom zbog toga što su organi Hrvatske, koji su bili spremni da rade na utvrđivanju istine, neprekidno odugovlačili, tako da rad te zajedničke komisije nije ni započeo.

Savezno javno tužilaštvo je dalo jednu ocjenu sa krivično-pravnog aspekta i taj materijal dostavilo Predsjedništvu SFRJ⁸⁸, a nakon toga uradilo je jednu inicijativu da se pokuša drugim putem, jer preko odgovarajućih organa državne prave se nije moglo, uključujući i ovaj put ove komisije za utvrđivanje činjenica. Utvrdili smo da je to neophodno iz dva razloga: prvo, da su se svi zločini desili na području Hrvatske, da zanemarimo događaje u Sloveniji.

U to vrijeme, kada smo materijal radili, drugo polugodište (1991. godine – prim. prir.), mi smo imali situaciju da je teritorija Hrvatske, sa stanovišta funkcionalnosti državnih organa podjeljena: jedan dio koji je pod apsolutnom kontrolom Hrvatske, a drugi dio koji je bio pod kontrolom JNA i teritorijalne odbrane (autonomne oblasti). Taj dio Republike Srpske Krajine još nije bio obrazovao organe, odnosno čiji organi još uvijek svoj status nisu riješili, kada je u pitanju njihov odnos prema saveznim organima.

U Saveznom javnom tužilaštvu smo dali inicijativu da se pristupi obrazovanju komisije da se ostvari ovaj posao i drugo – da se zakonodavnim mjerama saveznih organa u Republici Srpskoj Krajini uspostavi ustavni odnos između tih organa i saveznih organa, mislim na delo-krug rada Saveznog javnog tužilaštva. To je učinjeno na sastanku od 18. januara (1992. godine – prim. prir.).

Ja sam očekivao da ćemo na današnjem sastanku konkretnije razgovarati kako ćemo početi sa radom i koje su sve pretpostavke da Komisija izvrši zadatak koji joj je povjeren.

Radi se o vrlo ozbiljnom, vrlo obimnom i vrlo odgovornom poslu. Bio bih zadovoljan da preduzmemo sve mjere da se isključi to što se desilo sa Državnom komisijom koju je AVNOJ

87 Словенија и Хрватска су независност од СФРЈ прогласиле 25. 6. 1991. Од тада их је признавао све већи број држава у свету да би коначно, 22. 5. 1992, биле примљене и у УН.

88 И Љубомир Прљета је, као раније др Милан Булајић, мислио на документ под називом „Кривично-правна процена активности да се употребом силе и другим противуставним путем Хрватска и Словенија отцепе од СФРЈ“ који је Савезно јавно тужилаштво СФРЈ доставило Председништву СФРЈ 20. 11. 1991.

obrazovao 1945. godine, da posao završimo i da ne propustimo da utvrdimo činjenice. Za takve propuste ne bi se našlo opravdanje.

Objektivno, nismo spriječeni da sve odlučne činjenice utvrdimo, za razliku od onih koje smo imali u Drugom svjetskom ratu, kada je pod tuđom vlašću vršen zločin.

Mislim da u ovoj Komisiji bi trebalo sada da odgovorimo na jedan od metoda rada kako ćemo raditi i kako ćemo posao završiti. Nema nejasnoća u odluci kako ćemo u Komisiji finalizirati rad. Izneo sam svoje mišljenje i stanovište Saveznog javnog tužilaštva, da nam se daju pravi spiskovi ljudi, ali mi imamo zadatak da utvrdimo zločine, da se na objektivan način utvrde sve činjenice kojima će se, to što se desilo, na objektivan način utvrditi, od događaja koji predstavljaju zločin, pa i pojedinca.

Predlažem da se to uradi na taj način da se obezbijede dokazi kojima se može dokazati i da nadležni organi dalje rade na opisivanju, identifikovanju odgovornih pojedinaca koje će stići odgovarajuća kazna.

Komisija bi morala da svoj rad završi sa jednim izvještajem kojim će utvrditi koji zločini i na kojim područjima su utvrđeni. U odluci Komisije se kaže da će Komisija obezbijediti obradu i prikupljanje građe. Pod tim moramo podrazumijevati da Komisija verifikuje zločine koji su izvršeni kod događaja koji su bili.

Prvo, mora se obezbijediti Komisija u stručnom aparatu koji će samo na tim poslovima raditi. Generalni sekretar će obezbijediti, svakako, tehničke uslove za rad. Radi se o većoj obavezi nego što bi proizlazila iz ove formulacije. Moramo napraviti stručni štab ljudi koji će profesionalno raditi i raditi u tri pravca: prvo, grupa pravnika na pravnoj obradi; drugo, kao dokumentaciju, pod čim se podrazumijeva stručnost, kako će se dokumentacija napraviti i treća grupa koja bi trebala svoj osnovni zadatak da ima da obezbjeđuje informacioni materijal koji će se, po potrebi, davati svima za koje treba da bude dato, do Ujedinjenih nacija, i koja će napraviti sumarnu informaciju, šta će Komisija utvrđivati.

Ako bi Komisija trebala tako da radi, ovdje mora postojati aparat ljudi, ne znam koliko je to, ali je sasvim izvjesno, jedna služba koja bi trebala i po stručnim ljudima da bude raspoređena da izvršimo stručnu obradu zločina, da napravimo solidnu dokumentaciju i da imamo službu koja će informativno pratiti ovaj cijeli rad.

U svemu tome ko će to da radi i na koji način, jednim dijelom savezni organi moraju biti osnovni izvor podataka. Moramo objektivno procijeniti šta su u mogućnosti da daju. Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove raspolaže jednim dijelom materijala i ne bi imalo problema da se materijal stavi na raspolaganje, ako se prihvati ovo. Najveći materijal po obimu ima Savezni sekretarijat za narodnu odbranu. Mi smo u nemogućnosti da naše redovne sudove i rad javnog tužioca stavite u funkciju, i da ostvarimo funkcije sa Armijom. Jer oni su na tim područjima obavljali posao, ako ne sav posao, a ono najveći dio posla, a to je posao koji su trebali da rade redovni sudovi, organi javnog tužioca. Međutim, raspolaže se sa solidnom građom.

Ovo što treba da uradimo, ako ne uključimo ljude sa tog područja, nećemo moći mnogo ni postići. Ne bih htio da asociram na metod rada Državne komisije AVNOJ-a, ali neka pozitivna iskustva bi trebalo koristiti, bar u onom dijelu kako je taj rad bio i organizovan. Neki

podaci koji su bili iznijeti i gdje su zločini kolektivno vršeni, da se tamo obezbjeđuju komisije, povjereništvo i organi Republike Srpske Krajine, to je donošenje ustavnih akata, da napravimo organizaciju koja će da nam obezbijedi da dobijemo podatke koje će i ova komisija obrađivati.

Mislim da se može očekivati da se ova Komisija javno oglasi, da se oglase svi pojedinci, bez obzira ko su i odakle su, ako znaju određene zločine, da se neposredno obrate ovoj Komisiji. Svi drugi metodi prikupljanja dokaza i podataka su korisni. Jedino tako možemo obezbijediti da se najveći dio zločina koji su se tamo desili, bude ovdje uspješno i objektivno obrađen i završen.

Još jedan prijedlog, mislim da je najvažnije i na tim teritorijama gdje su počinjeni zločini nad pojedincima i pojedinim grupama, biće to dokazano, živi su ljudi, napravljeni su spiskovi, u tome će se moći identifikovati zločini, a sve ostalo o tom – potom. Ono što je propušteno u proteklom periodu, a što ne bi smjelo sada biti propušteno jeste da se da ocjena tog krivičnog prava, da se to ocjeni šta se desilo jer svaki od tih zločina koji bude dokazan biće pred sudom na vjerodostojan način priveden kraju.

To što je izuzetno teško, a što je dokazivo, na čemu se moramo posebno angažovati, je pitanje podvođenja velikog broja zločina pod krivično djelo – genocid.

U poslijeratnom periodu bavio sam se ovim problemom, da presude za genocid nismo imali iz opravdanih razloga što smo tek 1951. godine unijeli genocid kao krivično djelo. Poslije rata je supsumirano, formalno-pravno je podvođeno pod ratni zločin. Međutim, pored svih naših uvjeravanja da se radi zaista o genocidu, moramo to dokazati, jer i tu želimo na jasan način da kažemo šta je problem – posljedice genocida i ratnih zločina mogu biti potpuno istovjetne posljedice. Međutim, genocid moramo dokazati. Sve je to rađeno u cilju potpunog uništenja jednog naroda. Međutim, kod genocida se radi o aktivnosti usmjerenoj da se srpski narod potpuno ili djelimično uništi. Van toga, nema genocida. Tu moramo izvući odgovarajuće zaključke da je vlast svojim aktima i odlukama stvorila bazu da se takvi zločini vrše. Na tom planu treba formirati posebnu stručnu grupu o tome kako doći do tih podataka. Ja se sada ne upuštam u to šta sadašnja hrvatska vlast kaže, ali našu tvrdnju o genocidu moramo dokazati pred svjetskom javnošću i sudom. Izvjestan broj akata vlasti, za koji se sada zna, mora poslužiti kao osnov za to.

Imate oglase kojima su Srbi pozvani da se isele. Naravno, u tom pozivu nije rečeno da bi se pobili, nego je prikriven drugim razlogom – da bi ih zaštitili od drugih grupa koje sada tamo dolaze. Međutim, neposredno, pripadnici legalne vlasti su tamo išli i sve porušili, konkludentni čini moraju biti dokazani. Da se zaista radi o genocidu, a ne samo o žrtvama rata, moramo dokazati na vjerodostojan način.

Druže Bulajiću, lično mislim da, sa svoje strane, kao sekretar Komisije, učinite jedan napor da utvrdimo metod i put kako doći do dokaza. Ja sam u svom materijalu bezrezervno ušao sa tvrdnjom, ne samo da se zaista radi o genocidu, ali da to bude na način kako se u cijelom svijetu dokazuje.

Prema tome, prvo da stvorimo organizacione pretpostavke da ova Komisija može da radi sa stručnim aparatom. Svako od nas radi svoj dio posla, a ovdje možemo doprinositi koliko

možemo, do toga da u okviru ove Komisije iz reda stručnih ljudi formiramo stručnu grupu, da li na ovaj način, ovim putem, ili po više kriterijuma, o tome već treba misliti. Pošto je ovo prvi naš sastanak, ja mislim da ćemo još mnogo razgovarati. Ali, bio bih vrlo nezadovoljan lično da propustimo da uradimo to što treba da uradimo. Slažem se da se malo zakasnilo, no imamo još vremena.“

Dr Milan Bulajić: „Ovo što je savezni javni tužilac rekao – stoji. Ja bih htio da pojačamo tu obaveznu dokazivanjem, jer u jugoslovenskoj javnosti je objašnjenje da Predsjedništvo SFRJ tvrdi na osnovu dosadašnjih dokumenata da je u Hrvatskoj izvršen zločin koji prema međunarodnoj definiciji ima obilježje genocida. To je državno Predsjedništvo SFRJ reklo, što se mora dokazati ili utvrditi.“

Ja sam maloprije citirao ovo iz Saveznog javnog tužilaštva, da je to ocjena u Saveznom javnom tužilaštvu, ali na zagrebačkom procesu Andriji Artukoviću 1986. godine je suđeno ne za zločin genocida, već za ratne zločine. Ovu međunarodnu konvenciju moramo primjenjivati i verifikovati kroz misiju Ujedinjenih nacija. Savezni javni tužilac je nekoliko puta spomenuo Komisiju AVNOJ-a. Bilo bi korisno da znamo gdje se nalazi ta arhiva.“

Ljubomir Prljeta: „Učinićemo dostupnim sve to, da se dođe do istine. To je bila Komisija za utvrđivanje zločina ratnih pomagača. Mi imamo zadatak da utvrdimo zločine koji su učinjeni prema narodu koji je najviše stradao. Naravno, tu je zastupljeno i drugo, ali ne treba previše da se hvalimo. Govorimo iskreno i otvoreno. Šta je radila JNA, naravno, utvrdićemo šta zaista zločini jesu, jer srpski narod je bio izložen strahotama i sve što je poslije bilo, bilo je da se odbrane životi. Naša orijentacija je da ne preskočimo ništa što predstavlja zločin, bez obzira ko ga je učinio.“

Petar Gračanin, savezni sekretar za unutrašnje poslove SFRJ: „Ovo što je sada izloženo od strane sekretara Bulajića govori koliko je taj zadatak ozbiljan. Ja sam učesnik Drugog svetskog rata, od prvog dana okupacije naše zemlje, i nailazio sam na strahote i užase šta je radio okupator i domaći izdajnik. Posebno sam bio na prostorima gde je ta ustaška vojska pravila zločine prema srpskom stanovništvu. Odmah sam pravio neki zaključak. Koliko sam uspeo, to je drugo pitanje, ali iskoristilo se posle rata i to je došlo do Ujedinjenih nacija i nisam ja sam pravio zabeleške, nego je većina ljudi to radila. Da li je bio genocid ili ratni zločin, tvrdim da to što je genocid, to je situacija da se istrebi ovaj narod. Sve ovo što nismo uspjeli u Drugom svetskom ratu da dokumentujemo, taj genocid je pretvoren u ratni zločin – sigurno je da je takva bila situacija, da je to tako organizovano jer nekome nije odgovaralo da se to završi kako treba, pa je to i finalizirano.“

Sada treba da učinimo napor da ovo što se dogodilo sada u lokalnom ratu koji je obilovao nizom genocida, da to finaliziramo i organizovano uradimo jer može se doći do činjenica i do dokumenata, a to je ono što je osnovno.

Drugo, savezni javni tužilac je govorio oko toga kojim podacima se raspolaže. Sve to nije dovoljno. S druge strane, imamo podatke mi iz Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove, ali nemamo taj mehanizam da prođe i da dođe do saznanja nekoga do koga mora da dođe, a to moramo da imamo posrednički kao što smo imali podatke i te podatke smo dali Predsedništvu

SFRJ. To je koristilo za sve što je dato sada u javnosti, ali to je nedovoljno što se moglo učiniti do sada.

Dobro je što je formirana Komisija, mislim da moramo da pripremimo sve to da damo Komisiji ocenu i tih ljudi koji se bave ovim problemima. Bez neposrednije operativnosti neće moći to na Komisiji da verifikujemo i da plasiramo tamo gde treba da to bude na vreme.

Ovih nekoliko segmenata koji je dao savezni javni tužilac su dobri u tom pravcu šta mi da radimo. Međutim, sa te strane nije učinjeno sve što se može, ali moramo da učinimo da se založimo maksimalno da taj posao uradimo do kraja. Tu su pravosudni organi, Tužilaštvo, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, koji imaju svoje mesto, pravosudni organi imaju svoje mesto, ali na terenu da se svi povežu, a to je ono što mora da bude povezano, bez obzira ko ima podatke, ako je to korisno i u interesu da se sve to ne ponavlja. To što je od 1941. do 1945. godine bilo to je ustaštvo, mislim da je genocid u pitanju. Govorio sam isto i o 1945. godini, a sada govorim najvećim delom i najvećim fondom sigurno raspolaže Savezni sekretarijat za narodnu odbranu. Moramo da vidimo šta tu imaju pravosudni organi.

Kada smo dali podatke iz Sarvaša da je to napravljeno tamo, došli smo do saznanja da je to bilo, ali to nismo utvrdili jer komisija koja je tamo išla nije to učinila u tom pogledu. Ja sam bio na terenu nekoliko puta. To ljudski mozak ne može da shvati šta se sve desilo. Zapadna Slavonija ima podataka, ima dosta nesigurnosti, do podataka može da se dođe, mora se sve to saglasiti, da se izađe što više sa dokumentima, da se ne ponavljamo, ono što se ponavlja posle 50 godina to je isto.

Pridružio bih se predlozima koje je dao savezni javni tužilac i ovome na što nas je uveo drug Bulajić u ovom poslu. Verujem da ćemo učiniti više nego do sada."

Dr Milan Bulajić: „Molio bih saveznog sekretara za unutrašnje poslove, primjer Sarvaša mora biti jedan od prioritetnih pitanja jer je to jedan od primjera upravo genocida. Bila je formirana jedna komisija Saveznog izvršnog vijeća ali, kao što Vi rekoste, to nije dokumentovano. To, čim se desilo u Sarvašu, stalo se na tome da se zajednički procjeni kako bi se ta slika Sarvaša mogla dokumentovati, a ako ne može da se dođe do podataka, da se ide do Ujedinjenih nacija. Ali moramo vidjeti čime raspolažemo i šta nedostaje u tim podacima, da se to što prije uradi.

Potrebno je da se što prije i čim prije izađe sa tim čime raspolaže Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, da nam što prije stavi to na raspolaganje i da što prije sa tim počnemo da radimo. Potrebno je, ako je moguće, da se obezbijede ljudi, stručnjaci iz Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove na koje možemo računati za pojedine radne grupe."

Dr Rafael Cijan, predsednik Saveznog suda SFRJ: „Gospodine predsedniče, Savezni sud svakako može da pomogne radu ove Komisije jer je jedna od osnovnih funkcija zaštita ustavnosti i zakonitosti u zaustavljanju počinioča krivičnih dela. Međutim, sud je jedna specifična državna institucija, specifični državni organ, pred kim treba utvrditi sve činjenice. Zato sud ne treba da radi na prikupljanju činjenica i dokaza jer bi to dovelo do njegove pristrasnosti, a sa druge strane, pravno gledano, dali bismo za pravo svakom ko bi bio optužen da traži moje izuzeće kao predsednika Saveznog suda, pa i celog suda koji je učestvovao na prikupljanju građe i utvrđivanju dokaza. Takav izveštaj Saveznog suda ne bi bio dobro primljen u domaćoj i stranoj javnosti jer bi to ličilo na ono „kadija te tuži, kadija ti sudi“.

Zato Savezni sud treba da bude uključen na drugi način. Ja sam za ponedjeljak zakazao sednicu Saveznog suda kada ćemo učiniti sve svoje sugestije i predloge. Savezni sud još uvek u svom celokupnom sastavu, 12 sudija od 14, sastavljen je od predstavnika drugih republika i otcepljenih i neotcepljenih, što mislim da je od značaja za presuđivanje ovih zločina od strane ove pravne institucije.“

Aleksandar Mitrović, vršilac dužnosti predsednika Saveznog izvršnog veća SFRJ i potpredsednik Saveznog izvršnog veća SFRJ zadužen za ekonomsku politiku i razvoj: „Jasno je da je ovo izuzetno odgovoran i težak zadatak u Komisiji, da traži jednu veliku i široku organizovanost i koordinaciju između svih aktera. Da smo zakasnili, jesmo zakasnili. Bilo je izuzetno teško, što se tiče Saveznog izvršnog veća, doći do ovih podataka, vezano za sknavljenje Jasenovca, ali smo kao Vlada uputili svima u svetu – UN i svim humanitarnim organizacijama, jedan apel po ovom pitanju.

Ima dosta podataka, malopre je i general Gračanin nešto govorio o tome. Najveći deo podataka je u Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu, Saveznom sekretarijatu za unutrašnje poslove i Saveznom sekretarijatu za rad, zdravstvo, boračka pitanja i socijalnu zaštitu.

Jedan veliki problem, zbog koga sam se najviše javio za reč, to je da je sve rađeno sa dokumentima, dokazima i sa načinom i metodologijom kako je kome od tih, ja bih čak rekao, palo na pamet, kako je ko smatrao da treba da uradi. Zato bi bilo neophodno da pripremimo zajedničku i jedinstvenu metodologiju, da ponovo uđemo u proces svih zločina, a na osnovu toga ćemo doći – šta je genocid, a šta je drugog karaktera. Jednostavno, treba da uđemo u traženje dokaza. Računamo da to možemo da uradimo, a i Komisija treba da računa, pretpostavljam da bismo mogli staviti na raspolaganje postojeći mehanizam organizovanja, ali ne da bi bila neka nova infrastruktura, da tako kažem, jer svi iz Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove, Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu puno toga mogu da doprinesu i da urade.

Savezni zavod za statistiku, koji sada obavlja posao sređivanja dokumenata, popis zločina iz Drugog svetskog rata i stradanja naših naroda, posebno srpskog i jevrejskog, može da izvrši popis izbeglica kao i zločine u traženju dokaza ili utvrđivanju celokupnog činjeničnog stanja koje iz toga proizilazi.

Da ne idem dalje. Tu su dosta rekli Bulajić i Prljeta oko toga šta bi sve bio zadatak Komisije i kako bi ona došla do finalizacije. Komisija ne treba da bude ta koja će sve to da piše i sređuje, nego sve infrastrukturne institucije kojima raspolažemo u federaciji i kojima ćemo sutra raspolagati, kojim raspolažemo u Republici Srbiji i Republici Srpskoj Krajini. Komisija to treba da dovede u perfekciju, da je to po svim priznatim međunarodnim merilima i standardima. Morao da uključimo i Predsedništvo SFRJ i Savezni sekretarijat za inostrane poslove da to u javnosti što više izađe. Treba da budemo otvoreni da mnogo štošta u javnost iznosimo. Zločin je zločin, rušenje je rušenje. Kako je to područje stradalo, kako su ti ljudi proterani, kako su postali siromasi, a imali su veoma visok standard, to u svetskoj javnosti nije prisutno.“

Dr Milan Bulajić: „Želio bih da podsjetim da je Savezno vijeće Skupštine SFRJ prilikom donošenja ove odluke donijelo zaključak da Savezno izvršno vijeće pripremi informaciju o povredama humanitarnog prava.“

Dr Slobodan Gligorijević: „Veće je već donelo zaključak.“

Ljubomir Prljeta: „Vjerujem da osnovno od čega zavisi rad Komisije su podaci sa terena o događajima koji su se desili.“

Mislim da zavrđuje pažnju da organi Republike Srpske Krajine, pa i svi drugi, razmotre svoju poziciju u izvršavanju ovog zadatka. Mislim da bi bilo mjesto da se pri Skupštini Republike Srpske Krajine obrazuje komisija sa ovakvim zadatkom za njihovo područje. Da se ne upuštam u to kako organizovati. Možda posebne komisije za tri oblasti koje su malo odvojene jedna od druge⁸⁹, preko kojih bi ova komisija mogla da koordinira za prikupljanje podataka i njihovu obradu. To što ljudi tamo znaju, to je najvažnije. Bez toga savezni organi ne mogu mnogo uraditi.

Gospodin Latas je prisutan tu. Da se to razmotri i ovo što bi dolazilo sa područja Republike Srpske Krajine, trebalo bi da bude dostavljeno ovoj Komisiji, da ne dupliramo posao, da se mnoge stvari tamo raščiste, da ne ulazimo u neke poslove gdje nema potrebe, da ne kažem u kom procentu. U najvećem dijelu zločini su se desili na tom području koje je pod vlašću Republike Srpske Krajine.“

Milislav Milenković, delegat iz Srbije u Saveznom veću Skupštine SFRJ i predsjednik Odbora Saveznog veća Skupštine SFRJ za ljudske slobode i prava čoveka⁹⁰: „Formiranje Državne komisije za genocid je zakasnilo. Nesumnjivo je da je ukupna tragika koja se desila pretekla i nas i zaprepastila nas i zbunila, ili su ti razlozi druge prirode, tek objektivno rečeno, mi smo zakasnili sa tim poslom. Ova Komisija mora brzo i argumentovano i studiozno da radi da do istine dolazi na najbrži mogući način. Istina se ne utvrđuje samo zarad civilizacijskih istraživanja, nego i zarad dnevnog života. Čovek ne živi samo za ciljeve i ideale koje stvori posle 50 godina, nego živi za dnevne potrebe i ciljeve.“

Dokle god pretila opasnost genocidnog uništavanja jednog naroda, postoji dugoročna obaveza ne samo da se o tome brine i da se sazna istina, nego i da se ta istina potvrdi i da se sa tom istinom izlazi u javnost.

Paralelno sa ovom Komisijom treba da se drži komunikacija sa javnošću. Ljudi koji znaju metodologiju rada ovakvih i sličnih komisija, metodologiju utvrđivanja ratnih zločina, treba da naprave svoj interni program. Da li to treba da se verifikuje, može da se proceni. To je prva stvar od koje treba početi. Odmah iza toga vidim da će ova Komisija imati dva cilja. Da utvrdi potpunu istinu o ratnim zločinima i genocidu i doći će kao kruna tog rada, da li za pet meseci ili za godinu dana, možda i pre, ali mislim da je takođe značajno da se pojedini slučajevi, pojedini detalji celovito obrađuju i da se sa njima ide u Sarvaš, Mirkovce⁹¹, Zapadnu Slavoniju i da se komunicira sa javnošću, itd. Na te pojedinačne slučajeve treba da obratimo pažnju, da sa njima idemo u javnost. To će istovremeno biti ogroman posao, a javnost će biti upoznata šta se događalo, da se sutradan opet to ne dogodi.

89 РСК је заиста била састављена од три области које су, неке више, а неке мање, биле одвојене једна од друге. Прва област биле су Лика, Северна Далмација, Кордун, Банија, другу област је чинила Западна Славонија, док су трећу област сачињавали Барања, Источна Славонија и Западни Срем.

90 Овај одбор Савезног већа Скупштине СФРЈ био је познат и под називом Одбор Савезног већа Скупштине СФРЈ за људска права.

91 У селу Мирковци код Винковаца у Западном Срему хрватске снаге су, у периоду од јуна до октобра 1991, починиле велики број злочина над српским цивилима.

Mi smo imali potpisano primirje koje ne da se krši, nego se danas otvara novo ratište i novi front⁹², sa ishodom koji će se zvati genocidni progon naroda. To je surova okolnost koja nas opominje da moramo raditi racionalno i dokumentovano.

Odbor za ljudske slobode i prava čoveka podržava rad ove Komisije koja pokriva naš i jedan od svojih programskih opredeljenja, da će najveći deo ovih materijala ova Komisija, verifikujući stav na svojoj sednici, da uputi na sednicu Saveznog veća Skupštine SFRJ i da javnost bude obaveštena.

Malopre gospodin Bulajić je inicirao inicijativu i upućen je zahtev Saveznom izvršnom veću da se sačini informacija o povredama humanitarnog prava, sa opredeljenjem da to bude jedna od tačaka dnevnog reda Saveznog veća Skupštine SFRJ. Rad ove Komisije treba da bude takav, po mom osećanju, nisam se dosada bavio tim pitanjima, ali mislim da to treba da se završi u opomeni jugoslovenskoj i svetskoj javnosti i Evropi šta se događa pred kraj ovog veka (20. veka – prim. prir.) i koje je to zlo koje se nadvija danas nad jednim, a sutra nad drugim narodom.

Nisam siguran da se genocid upućuje samo jednom narodu, uvek se može vratiti i drugom narodu. Mislim da bi trebalo da bude taj program i da bismo mogli raditi ozbiljno, da što pre izađemo sa nekim stvarima, da ne čekamo.”

Dr Milan Bulajić: „Mi očekujemo veliku pomoć od vaše komisije. Kada sam čitao zaključke komisije.⁹³ Slažem se sa njima. Velika je šteta što nemamo danas predstavnika Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu.”

Ljubomir Prljeta: „Mi smo u obavezi prema Odluci da Skupštini SFRJ povremeno podnosimo izveštaj, kao i javnosti i svima drugima.”

Nikola Čičanović, ambasador u Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove SFRJ: „Rekao bih nešto o poslu koji će obavljati Savezni sekretarijat za inostrane poslove.

U dogovoru sa sekretarom naše Komisije predviđeno je obaveštenje Ujedinjenih nacija preko generalnog sekretara, nadležnim telima za prava čoveka u sistemu organizacije Ujedinjenih nacija i nevladinih organizacija koje se bave ljudskim pravima, a njih je oko dvadesetak.⁹⁴

Jedna od tih deluje izuzetno brzo, na bazi vesti TANJUG-a, pre nego što će se naše pismo dobiti, gde će stajati tekst Odluke, kakva je to Komisija, kakve su joj funkcije, znači, detalji koji ne dozvoljavaju male iskrivljenosti čim se radi o novoj vesti. To će biti zvanično obaveštenje naše Vlade, prema tome, tekst koji imate pred sobom biće osnova.

Kada se radi o međunarodnim organizacijama ove vrste o pravima čoveka, osnovni kontakti sa tim organizacijama, a i sa državama koje žele da sarađuju je uspostavljanje dijaloga, što konstruktivnijeg i otvorenijeg, dijaloga koji ne mora uvek da bude za javnost i štampu, ako se oceni da je to u korist povređene strane, u ovom slučaju povređena strana je ona strana koju predstavlja srpski narod u Hrvatskoj.

92 Милисав Миленковић је под овим мислио на почетак оружаних сукоба у Босни и Херцеговини који су се све више развијали у време када је одржан овај консултативни састанак 27. 3. 1992. године.

93 Др Милан Булајић се овом приликом погрешно изразио. Употребио је два пута реч „комисија“ иако је у питању била седница Одбора Савезног већа Скупштине СФРЈ за људске слободе и права човека.

94 Никола Чичановић је овом приликом мислио на, у једној од ранијих фуснота, помињану нотификацију којом је међународна јавност обавештена о оснивању Комисије, а која је послата 1. 4. 1992.

Bilo je reći o tome da se odvoji genocid od drugih vrsta zločina, što je i prirodno, imajući u vidu diskusiju koja se vodi, u razmeni mišljenja u današnjoj situaciji. Govori se o masovnosti zločina, kao jednoj vrsti zločina koji bi bio protiv mira i čovečnosti, govori se o svireposti i raznim elementima svireposti. Međutim, pominje se genocid koji je počinjen sa namerom počinitelja, a genocid mora biti uzet u obzir protiv mira i čovečanstva.

Genocid, kada je počinitelj sa posebnom namerom ušao da uništi ceo narod ili grupu naroda, postoji, mi primera za to imamo. Samo da pomenem Sarvaš. Tada, dolazimo na još jedan komentar koji bih imao za čitav rad, a koji je spomenut od strane predstavnika Odbora,⁹⁵ smatram da ne treba da čekamo konačan ishod rada ove Komisije, jer smo suočeni sa ofanzivom one druge strane.

Ne bi trebalo čekati kada imamo jasne slučajeve, a navodi se u materijalima da ima niz slučajeva takve prirode, pa bih predložio da se razmotri jedan, dva ili tri slučaja, što bi bilo dovoljno, koje bismo podneli nekoj adresi kojoj ćemo se obratiti ili obavestiti javnost i javno objaviti, ali da na sto stavimo dela koja se javljaju na ovim prostorima i da se ta pitanja čuju.

Uveren sam, a i videćemo u skorijoj budućnosti, da će niz ovih organizacija tražiti da kontaktira ovu Komisiju. Oni su zainteresovani za rad ovih tela. Prema tome, moramo biti spremni. Tu dolaze elementi službe o kojoj je govorio savezni javni tužilac, elementi informativnog dela službe, deo za javnost, gde ćemo znati ko će voditi taj neformalni informativni dijalog sa nizom institucija koje će nam se sigurno obraćati.

Pomenuta je bila od strane našeg sekretara Bulajića takozvana misija za pronalaženje činjenica Ujedinjenih nacija, na osnovu najnovije konvencije koja je usvojena. Želeo bih da podvučem da se na nju poziva i ona se traži, kada se utvrdi veoma čvrsto da nikakav drugi način ne postoji da se prikipe činjenice. To bi bilo za kasniju fazu kada istražimo ono što možemo da uradimo na prikupljanju činjenica da ne bismo odmah išli na korak koji treba da bude zadnji.

Druga stvar za koju su zainteresovane međunarodne organizacije koje se bave pravima čoveka, to je mogućnost da se pojedinci obraćaju telima koja štite njihova prava. U svom opisu, mandatu, u tekstu se vidi da je naglašeno šta Komisija ima pravo da radi, kome da se obraća. U javnosti se može naglasiti ili u kontaktu sa ovim organizacijama, da je ona otvorena, da se i pojedinci obraćaju ovoj Komisiji po sopstvenoj volji. To je jedno od pitanja sa kojima smo se susretali u drugim telima za ljudska prava, ali smo iznosili ili brinuli o tome šta pojedinac može da koristi, čije je pravo kršeno. Znači, ne samo masa, jer se radi o genocidu, trebalo bi omogućiti da se i pojedinac može obratiti tom telu. Treba reći javnosti da je to jedan od puteva koji su otvoreni i put da se sakupljaju podaci o zločinu – genocidu.

Što se tiče uključivanja međunarodnih eksperata, bilo je reći o međunarodnom Crvenom krstu, imajući u vidu način rada međunarodnih organizacija, vladinih i nevladinih, više puta je podvučeno, kada se traži argumentovano pojedini slučaj, iako je predsednik Saveznog suda tu, mi ne treba suviše tu da se oslanjamo. Kakva vrsta argumentacije se traži? Ne mora biti sudska. Ovo što će nas pitati za argumente iz međunarodnih organizacija, to moraju biti

95 Никола Чичановић је мислио на Милисаву Миленковића.

precizne informacije, ime, prezime, mesto, svedoci na koje se predstavnik ove organizacije može pozvati, obratiti.

Podsećam iz jedne komisije o povredama prva čoveka, gde je 12 godina trajala tužba Palestinaca protiv Izraela, sa imenima 20-30 ličnosti, ime, prezime, adresa, itd, čija su prava povređena, koje niko nije mogao da pronađe. To se 12 godina vuklo na dnevnom redu pa je Izrael rekao: „U redu, čim pronađemo te ljude i čim kažete kakvo je stanje, mi smo spremni da razgovaramo.“ Ti ljudi su izmišljeni i niko nije mogao ništa da uradi po tom pitanju. Komisija, telo bilo koje vrste kome se obratimo, treba da nađe te činjenice na terenu, da pođe, da vidi, da se uveri. To je jedan od razloga da bi uključivanje međunarodnih eksperata bilo o činjenicama. Po jednom predmetu možemo efikasno i korisno to uraditi kad imamo predmet argumentovan i detaljno obrađen, da možemo nekoga pozvati i da on može sa nama da radi.“

Dr Milan Bulajić: „Sa ambasadorom Čičanovićem smo razgovarali da su informacije Ujedinjenih nacija, vladinih i nevladinih organizacija zasnovane na međunarodnim konvencijama. Pozivaju se na razne konvencije, kao što je Ženevska i druge.

Bilo bi korisno, kad obavještavamo, da i mi brzo reagujemo, da idemo odmah u ispravku ako su netačna obavještenja u pogledu naziva i zadataka ove Komisije.

Što se tiče analize, u ovim pismima bi trebalo predložiti svim institucijama da smo spremni na dijalog i razgovor, da ne čekamo njihove prijedloge.

Što se tiče konkretnih stvari, mi imamo jedan memorandum, koji je Savezno izvršno vijeće prihvatilo i kao Memorandum Vlade Jugoslavije – poslat je Ujedinjenim nacijama i drugim međunarodnim institucijama. Trebalo bi razmisliti i vidjeti da nam ne bi taj memorandum kao jedna propagandna akcija u smislu informativnog obavještavanja išao, nego u smislu preduzimanja konkretnih akcija. Ujedinjene nacije su u vrlo velikom dugu prema Jugoslaviji. Kroz moja istraživanja došao sam do saznanja da u Ujedinjenim nacijama u registru nema Jasenovca, Aušvica i drugih logora. Molio bih da, danas, po tom pitanju donesemo zaključak. Ja sam bio na predavanju u Kolumbiji, na Univerzitetu u Njujorku i vidio sam izložbu o Aušvicu i sudu Ujedinjenih nacija. Tu izložbu je vidjelo oko 100.000 posjetilaca. To ide u 14 velikih gradova. Time je stvoren presedan na osnovu koga možemo pokrenuti postupak. Aušvic je izvanredan presedan. Na toj izložbi stoje netačne tvrdnje da je Aušvic bio zadnji logor koji je bio oslobođen januara 1945. godine, kada je poznato da je ustaški logor u Jasenovcu radio do kraja aprila 1945. godine. Tu postoji procedura koju je preduzela poljska vlada. Ja sam sa njima razgovarao. Oni su spremni da sponzorišu izložbu u Ujedinjenim nacijama i, ako bi se podnio odgovarajući zahtjev, dobili bismo saglasnost za sponzorstvo za ovu izložbu o Jasenovcu u Ujedinjenim nacijama. Mislim da ne bi trebalo mnogo gubiti vrijeme u čekanju. Iz izvještaja i informacije saveznog javnog tužioca i drugih informacija jasno se vidi da imamo mnogo puteva da se kroz savezne organe, pa dijelom i kroz organe na terenu, dođe do potpune informacije na najstravičnijim mjestima izvršenog zločina, genocida i ratnog zločina.

Sama činjenica da su mirovne snage Ujedinjenih nacija⁹⁶ došle na to područje najbolje pokazuje da je to mjesto gdje je ugrožen mir i bezbjednost na određen način.

Sve ove akcije moraju biti što hitnije i što smišljenije. Dok se dogovaramo o metodologiji, vidite šta hrvatska strana radi, iznose kako srpski narod pravi genocid nad hrvatskim narodom, iznose te ratne štete, to cirkuliše svijetom, a naš izvještač „Politike“ iz Londona kaže da se održavaju hrvatska predavanja iz dana u dan. Kaže da su Hrvati odlično organizovani, da njihovi propagatori već djeluju dobro, da su izuzetno uglađeni i u tome dosta uspijevaju. Odnijeli su ratnu pobjedu propagandom, svijetu prenose sve ono što su oni učinili nad srpskim narodom kao da je srpski narod učinio njima, obmanjuju sve. Obmanjuju dušu evropske javnosti koja će im trebati za pregovore i za rukovođenje Karingtona⁹⁷, a ja dodajem, i Ujedinjenih nacija, jer su tamo prisutni.“

Ljubomir Prljeta: „Slažem se sa svim zahtjevima za hitnost, ali slično imamo upozorenje, što je i zaključak za sve nas da nam se ne desi, pogotovo u komunikaciji sa međunarodnim organizacijama da iziđemo sa materijalima koji se ne mogu dokazati. Iza svega ova Komisija mora da stane, to mora biti čisto i da bude siguran materijal.“

Dr Milan Bulajić: „Po samoj Odluci, Državna komisija ima pravo da u svom radu od svakog lica uzme izjavu.“

Milisav Milenković: „Ne razumem što bi nam trebala Vaša sugestija⁹⁸ sa opšte sednice šta ćemo raditi? Mi smo sugestije dobili od Saveznog veća. Držim da bi bilo dobro da nas Vi obavestite o Vašem stavu, da nam kažete na šta Vi imate pravo po zakonu.“

Mislim da bi to bilo delotvornije nego da nam sugerišete šta ćemo raditi. To kažem lično, to je moj lični stav.“

Dr Rafael Cijan: „Ja sam to rekao u kontekstu toga da ne bi bilo dobro da se Savezni sud nalazi u sastavu ove Komisije, a da ćemo eventualne oblike razmotriti, koje sam naveo.“

Mi sudimo i ovo što govorimo o zahtevima utvrđivanja činjenica, itd, ako se bude sudilo pred našim Sudom, vi morate za Sud da pripremite da bi bio opšti rad Komisije, znači na Sudu mora da deluje javni tužilac sa dokazima, kako već teče postupak. Mislio sam da Savezni sud ne bi trebalo da bude u ovom sastavu.“

Slobodan Gligorijević: „Imaćemo to u vidu kada se tiče mišljenja Vaših usluga.“

Dr Rafael Cijan: „To govorim zbog efikasnosti Suda. Inače, postoji Vrhovni sud, neka se pokrene optužnica, mi možemo suditi kao Savezni sud u odsustvu, ali moramo imati dokaze. To sam rekao u kontekstu neke druge forme. Ako mi kao Sud prikupljamo dokaze, onda to nije to.“

97 Питер Александер Руперт, шести барон од Карингтона (Лондон, Велика Британија, 6. 6. 1919 – Лондон, Велика Британија, 9. 7. 2018), британски племић и дипломата. Члан Дома лордова парламента Велике Британије (1940–2018), парламентарни државни подсекретар у Министарству пољопривреде, рибарства и снабдевања Велике Британије (1951–1954), парламентарни државни подсекретар у Министарству одбране Велике Британије (1954–1956), високи представник Велике Британије у Аустралији (1956–1959), саветник у Државном савету Велике Британије (1959–2018), први лорд Адмиралитета Велике Британије (1959–1963), министар без портфеља у Влади Велике Британије (1963–1964), председавајући Дома лордова парламента Велике Британије (1963–1964), државни секретар за одбрану Велике Британије (1970–1974), државни секретар за енергетику Велике Британије (1974), државни секретар за иностране послове Велике Британије (1979–1982), министар за прекоморски развој Велике Британије (1979–1982), генерални секретар НАТО-а (1984–1988), председавајући Мировне конференције Европске заједнице о СФРЈ у Хагу (Холандија) (1991–1992).

98 Милисав Миленковић се обраћао др Рафаелу Цијану.

Milisav Milenković: „Svaki organ je uključen sa strukturom u onom obliku svog delovanja. Nećete vi ni prikupljati dokaze, nego će svako učestvovati u radu ove Komisije.“

Dr Rafael Cijan: „Mi imamo sudija iz svih republika i pokrajina i mislim da je to značajno. Na bazi toga možete izvesti legalno suđenje. To je bilo u smislu da biste predložili druge oblike našeg učešća u Komisiji.“

Dr Milan Bulajić: „Razumijem stav predsjednika Saveznog suda, ali mislim da svi ovdje nemaju iste zadatke, a prisustvo predsjednika Saveznog suda, kao uglednog pravnika i ličnosti, bilo bi korisno za rad naše Komisije.“

Dr Rafael Cijan: „U svakom slučaju, mi smo opredeljeni, kod nas nema kolebanja, prema se sudski postupak, da ne ponavljam, a mi smo već dosada imali toliko sudskih fijaska. Zato bi trebalo razmisliti o tome. Samo sam sugerisao da treba promisliti šta najbolje ponuditi u smislu našeg angažovanja.“

Ljubomir Prljeta: „Očekivati je za iduću sjednicu Komisije da bude u punom sastavu i da se sve ovo verifikuje.“

Slobodan Gligorijević: „Sigurno, ovo je konsultativni sastanak.“

Dr Miladin Kovačević, pomoćnik direktora Saveznog zavoda za statistiku SFRJ i načelnik Sektora za statistiku stanovništva i društvenih delatnosti Službe za statistiku stanovništva Saveznog zavoda za statistiku SFRJ: „Nekoliko reči u ime Saveznog zavoda za statistiku. Potpredsednik Mitrović⁹⁹ je rekao da bi bilo potrebno organizovati anketu na terenu.

Možda je preuranjeno govoriti o mogućim metodološkim pristupima u ovom radu, ali u Saveznom zavodu za statistiku neka od ovih pitanja smo razmotrili, s obzirom na to da je ova Komisija i inicijativa u ovoj Komisiji već duže vreme prisutna i neki poslovi su već započeti u vezi sa žrtvama rata 1941–1945. godine.

Smatramo da bi bilo neophodno što pre organizovati takav popis koji bi mogao biti sistemski i metodološki vođen tako da pruži osnovni fond podataka koji bi bili polazna tačka svakom daljem utvrđivanju činjenica.

To treba što pre uraditi jer, znajući neka iskustva i utvrđivanja činjenica iz prošlog rata¹⁰⁰, ovakve informacije brzo iščezavaju i teško je prikupiti celovite informacije o svemu šta se dogodilo na terenu jer to ljudi žele što pre da zaborave i izbrišu iz pamćenja.

Ovakav popis bi mogao biti svobuhvatan u pogledu utvrđivanja žrtava prošlog rata, jer ovaj popis iz 1964. godine je manjkav, jer nisu utvrđene žrtve koje su počinile kvislinške jedinice, mogle bi se obuhvatiti procene šteta, razaranja na terenu, izbeglištvo, bez obzira što imamo evidenciju o izbeglicama, ali to nije potpuno, s obzirom na to da je to samo destinacija, ali ne znamo ko je sve kuda otišao.

Na taj način bi polazni fond informacija mogao biti na tehnički dobar način urađen i iz njega bi mogao da se obradi svaki dalji korak. Istovremeno, mislim da bi što pre trebalo pristupiti uređivanju postojećih informacija. Postoje informacije kod Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, kod Saveznog sekretarijata za unutrašnje poslove, pa kod srpskih pravoslavnih

99 Др Миладин Ковачевић је мислио на Александра Митровића.

100 Др Миладин Ковачевић је мислио на Други светски рат (1941–1945).

crkava. To su informacije različito komponovane i teško mogu biti upotrebljene za dalji rad. Trebalo bi da budu sređene u obliku jedinstvene baze podataka.”

Đorđe Latas, član Izvršnog saveta skupštine opštine Beli Manastir i narodni poslanik u Skupštini Republike Srpske Krajine: „Ne treba čekati ni sa čim. Njihova propaganda je iznad naše. Mi moramo prodrijeti sa istinom u svijet. Mi smo zatrpani stranim novinarima. Znate šta su prvenstveno pisali? Ja sam iz Baranje. Mi nismo primijetili kada su ovi napustili Baranju. Mi smo bili angažovani u borbi. Sutradan, kada smo ustali, nema Hrvata, nema Mađara. Sutradan, po našem oslobađanju, obišao sam sjeverni dio Baranje, gdje su živjeli Šokci¹⁰¹. Kada smo obišli taj dio i pitali zašto su napustili, izgovor je bio ne žele služiti JNA. Danas manipulišu njima kao sa izbjeglicama. Ja bih napomenuo, mi njih ne tretiramo kao izbjeglice. Oni su njih evakuisali jer im nije prijetila opasnost od izvođenja ratnih operacija. Čim su prevedeni u Mađarsku, imali su dva cilja. Prvo, da ih stave pred kamere zapadnih agencija. Odvojili su žene i djecu na drugu stranu, a muškarce na drugu. Oni su bili ničiji i sutradan su bili svi u Zboru narodne garde (ZNG).

Ja sam istoričar, na neki način. Ovoliku perfidnost u vođenju rata ne možete zamisliti. Oni su nam odnijeli dinarska sredstva. Kada smo se oslobodili, u bankama nismo dinara imali. Sve su to očistili, što znači da su to ranije učinili. Devizna sredstva su odnijeli.

Prema tome, čitao sam da je Njemačka vodila totalni rat, a ovo je super totalni rat. Trpimo artiljerijski napad svako veče. Nešto se objavljuje, nešto se ne objavljuje. Vidite dijete da trči i nosi sa sobom cebe, jastuk ili nešto slično.

Zamolio bih da pojačate što više našu istinu. Ja sam u Gračanici prije godinu dana tražio od našeg akademika, a tražim i od vas, da nam se ne desi novi Berlinski kongres, a desio nam se Haški kongres¹⁰². Mi se stalno pred nekim pravdamo. Mi smo njih trebali tući 15:1 u našu korist. Sada su oni moderno naoružani i otprilike su nam jednaki 1:1.

Druga stvar, preživjeo sam Drugi svjetski rat, današnji projektili su od 5 milimetara. Taj kad uđe u tijelo, sve otkida. Ako ste ranjeni u nogu, 5-6 puta je prošao kroz butinu, ruku, to je sve otkidano. Danas su ta sredstva jako usavršena.

Ja vas molim, nemojmo stalno biti u defanzivi, nemojmo stalno da se pravdamo i žalimo svijetu. HDZ vrši ofanzivu na Bosnu. Šta nam uzimaju? Uzimaju rafineriju nafte,¹⁰³ sve što je najvitalnije. To uzimaju.

U Baranji se nismo žalili na saradnju sa JNA. Sa drugih terena velike su žalbe na Armiju, baš na tu njenu pasivnost. Neprijatelji su stalno u inicijativi. Mi rasporedimo duž Drave 2-3 hiljade ljudi. Oni se neće umiriti dok ne izgube bitku na otvorenom polju. Ovo što su se izvukli u Vinkovcima, razgovarao sam sa mojim prijateljima sa kojima sam sarađivao godinu dana prije vukovarske bitke, izvukli su dio naših ljudi, a njima su prepustili Vukovar. Oni moraju biti zatečeni u sektoru Osijek, Vukovar i Vinkovci. Zašto je kod Šida čekalo hiljadu tenkova, ljudi su čekali?

Dajte da ne molimo nikoga i da se ne pravdamo, tu nam je došao i Kurta i Murta da nam

101 Шокци, односно Хрвати.

102 Ђорђе Латас је мислио на Мировну конференцију Европске заједнице о СФРЈ у Хагу (Холандија) која је трајала од 7. 9. 1991. до 15. 1. 1992. године.

103 Ђорђе Латас је мислио на рафинерију нафте у Босанском Броду.

dijeli pravdu. Kod mene je bio prvi sekretar njemačke ambasade i rekao da, ako napadnemo Osijek i Vinkovce, mi nismo za mir. Kada smo krenuli sa naseljavanjem, stranim novinarima smo govorili da je to zbrinjavanje. Koja god je delegacija došla, to je prvo pitala, jeste li naselili? Šta će biti sa ovima ako se vrate? Ko da se vrati? Ako je otišao iz Baranje pa uzeo oružje da me tuče, ja kažem kao predstavnik vlasti, ne mogu njemu garantovati da će osvanuti.

Molim vas, dajte da skupimo snage da se tom zlu suprotstavimo.“

Dr Milan Bulajić: „Da li ima ili nema komisije u Republici Srpskoj Krajini da bi se prikupljala građa?“

Dorđe Latas: „Razmišljamo da mi formiramo takvu komisiju, ali nije ništa formirano. Sinoć je predsjednik Vlade Zdravko Zečević¹⁰⁴ bio i obilazio teren. Moj radni dan počinje u 6 ujutru, a traje do 12 na noć, još ako je pucnjava to traje i duže, znači nema se vremena. Mi smo zatrpani tim osnovnim socijalnim problemima. Znate, čovjek je radio 40 godina, tek je počeo da prima penziju, a penzije nema već osam mjeseci, možete misliti kakav je to život.

Kada sam kazao da su daleko perfidniji nego što se uopšte može zamisliti, samo da vam kažem, oni su nam ostavili sva staračka domaćinstva da moramo brinuti o njima. Oni su doveli iz Đakova i Našica iznemogle i stare ljude i ostavili su samo njih. Kuda ćemo sa njima, izdržavamo ih. Tražili smo preko Crvenog krsta njihovu familiju da ih predamo, ali niko ih neće.“

Dr Milan Bulajić: „Htio sam da kažem koji je to značaj građe, podataka i činjenica od vas potreban.“

Dorđe Latas: „Dođite kod nas, dajte ekipu koja će sjesti sa ljudima, jer mi imamo dosta pravnika, ekonomista, imamo puno pametnih ljudi, to su vrijedni ljudi koji će taj posao brzo i dobro obaviti.

Za Zapadnu Slavoniju, koja je srušena i poravnata sa zemljom, ne znam ko će tamo podatke dati.“

Dr Milan Bulajić: „To sve mora da se sagleda i da se vidi.“

Dorđe Latas: „Ko može da ode tamo?“

Dr Milan Bulajić: „Tu treba da dovedemo Ujedinjene nacije, koga drugog, to je jedini put. Tu su sada mirovne snage Ujedinjenih nacija, one su institucionalizovane i moramo zaista to sa njima vidjeti, a mislim da će nam Savezni sekretarijat za inostrane poslove pomoći. To je jedini i najjači put.“

Ljubomir Prljeta: „Svaka im čast, ali ne svrbi njih da taj posao urade. Mi moramo to sami uraditi. Ja razumijem njihove teškoće, ali se mora učiniti napor da i ovaj posao završimo.“

Dr Milan Bulajić: „Postoji jedna ideja, kada Komisija stekne svoje iskustvo i sagleda svoj dalji rad, kao što je i Prljeta rekao, taj posao će biti veliki i neće se tako brzo okončati, da li mislite da će biti dobro da se polako razmišlja o donošenju zakona, da bi ova Komisija zvanično

104 Здравко Зечевић (Бенковац, Хрватска, 11. 9. 1939 – Београд, Србија, 17. 8. 2012), дипломирани агроном, магистар вођарства. По националности је био Србин. Председник Скупштине општине Бенковац (1990–1992), члан Привременог председништва Заједнице општина Сјеверне Далмације и Лике (1990), члан Српског националног вијећа у Републици Хрватској (1990), потпредседник Скупштине САО Крајине (1991), потпредседник Скупштине Републике Српске Крајине (1991–1992), председник Владе Републике Српске Крајине (1992–1993).

postojala i da bi se znao njen rad?"

Milisav Milenković: „Svakako, tu mislim da nema dileme. To je trajan i dugoročan posao. To je već bilo na nekim skupštinskim radnim telima.“

Ljubomir Prljeta: „Najvažnije je da se organizujemo i počnemo raditi.“

Slobodan Gligorijević: „Ako se niko ne javlja za reč, možemo privoditi kraju diskusiju. Ceo sadržaj diskusije znači jedan veliki i izvanredan doprinos u pogledu nekih priprema da organizujemo početak rada ove Komisije. Ne bih mnogo da govorim da smo u zakašnjenju.“

Milisav Milenković: „To je opomena samo da radimo.“

Slobodan Gligorijević: „Više opomena da moramo brzo raditi, ali moramo raditi organizovano. Ogroman je organizacioni zadatak, čak i da ništa ne prikupljamo od novih činjenica, samo da operišemo sa postojećim činjenicama, treba da ogroman materijal evidentiramo i upoznamo se sa njim, da se iskoristi, itd. Prema tome, mi moramo znati sve šta imamo. To je jedan od naših zadataka, a drugi je da organizujemo rad na prikupljanju novih činjenica. Međutim, ovde je dato upozorenje koga smo svi svesni, ali da vidimo kako da ga organizujemo. Imamo borbu da završimo posao za određeno vreme, ali imamo i neprekidnu borbu da obelodanimo ono što je dosada učinjeno. To su dva posla. Ne možemo čekati završetak jednog posla da bismo posle toga izašli sa tim činjenicama.“

Tu je paralelni zadatak na otkrivanju i informisanju svetskog javnog mnjenja, to da završimo, da to bude finalni akt i to treba da teče paralelno i tu se moramo dobro organizovati.

Više je od značaja i ovaj sastav koji je ovde prisutan, gde svako od nas koji ovde sedi ima svoj udeo i svoju funkciju u realizovanju našeg zadatka.

Posle ovoga treba u svim tim institucijama čiji su predstavnici ovde, da se vidi kakav može novi doprinos da se da radu naše Komisije, ali ova Komisija mora znati šta hoće, da ima program, da ima svoj metod rada, da postavi zadatak kako treba. Prema tome, moramo izraditi projekat našeg rada, da bi na bazi našeg projekta, kome treba da se da najveći doprinos, svi koji učestvuju mogli da se uključe u taj posao. Imamo snage i potencijala, ali moramo biti izuzetno aktivni i u prvi plan staviti izradu ovog projekta.

Zahvaljujem se svima koji su svojim prisustvom i diskusijom dali doprinos radu ove Komisije. Nadamo se da ćemo se uskoro svi sakupiti ponovo jer imamo težak i odgovoran posao. Hvala.“

/Sastanak je završen u 13 časova i 30 minuta/

СПИСАК ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ

Извори:

1. Архив Комитета Савезне владе СРЈ за прикупљање података о извршеним злочинима против човечности и међународног права, Документација Тужилаштва за ратне злочине Републике Србије, *Stenografske beleške sa sastanka Komisije za prikupljanje podataka radi utvrđivanja zločina genocida i drugih zločina protiv čovečnosti i međunarodnog prava koji su počinjeni nad stanovništvom srpske i drugih nacionalnosti u vreme oružanih sukoba u Hrvatskoj i drugim delovima zemlje, održanog 27. marta 1992. godine*, док. бр. 8/1-02-002/93-4.
2. Архив Комитета Савезне владе СРЈ за прикупљање података о извршеним злочинима против човечности и међународног права, Документација Тужилаштва за ратне злочине Републике Србије, *Stenografske beleške sa sastanka Stručne radne grupe Komisije za genocid i ratne zločine Skupštine SFRJ, održanog 17. IV. 1992. godine, sa početkom u 13 časova i 10 minuta*, док. бр. 8/1-02-005/93-2.
3. Ауторизовани текстови интервјуа са Бранком Бранковићем, начелником Канцеларије Савезног секретаријата за иностране послове СФРЈ за међународне организације, у поседу аутора, фебруар 2022.
4. Ауторизовани текстови интервјуа са Владом Тошићем, самосталним савешником у Државној комисији, у поседу аутора, октобар 2020.
5. Ауторизовани текстови интервјуа са Светозаром Зечаром, замеником савезног секретара за правосуђе и организацију савезне управе СФРЈ и чланом Државне комисије, у поседу аутора, јануар 2022.

Литература:

1. Тошић Малешевић, Никола, „Образовање Државне комисије за ратне злочине и злочине геноцида 1992. године“, *Наша мисао*, бр. 2 (2021), 58–83.

Периодика и штампа:

1. „Одлука о избору председника, секретара и чланова Комисије за прикупљање података ради утврђивања злочина геноцида и других злочина против човечности и међународног права који су почињени над становништвом српске и других националности у време оружаних сукоба у Хрватској и другим деловима земље“, *Службени листи СФРЈ*, бр. 18, 20. 3. 1992, 274.
2. „Одлука о образовању, делокругу и саставу Комисије за прикупљање података ради утврђивања злочина геноцида и других злочина против човечности и међународног права који су почињени над становништвом српске и других националности у време оружаних сукоба у Хрватској и другим деловима земље“, *Службени листи СФРЈ*, бр. 18, 20. 3. 1992, 273–274.

3. Р. А., „Збрајају се рачуни ратних збивања у Хрватској. Више од трећине железнице у прекиду“, *Политика*, 31. 3. 1992, 8.
4. Танјуг, „Писмо професора Владана Василијевића др Слободану Глигоријевићу. Неће у Комисију за ратне злочине“, *Политика*, 31. 3. 1992, 8.

STENOGRAPHIC NOTES OF THE CONSULTATIVE MEETING FROM THE BEGINNING OF THE WORK OF THE STATE COMMISSION OF THE FEDERAL CHAMBER OF THE ASSEMBLY OF THE SFRY ON WAR CRIMES AND CRIMES OF GENOCIDE HELD ON 27th MARCH 1992

Summary

The opposing views and attitudes of the leadership of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) member republics on how to get out of the crisis that SFRY faced after the death of its president Josip Broz Tito in 1980 and, consequently, to come to grips with the challenges of the post-Cold War world led in the late 1980s to the problem of state functioning. The situation deteriorated rapidly, with the beginning of the so-called Wars of Yugoslav Succession (1991–2001) and the collapse of the SFRY in the early 1990s. The wars were accompanied by numerous war crimes, crimes against humanity and violations of international law on all warring sides. This, finally, led to the establishment of a large number of courts and commissions tasked with documenting them and investigating and bringing their perpetrators to justice. One of the established commissions was the State Commission of the Federal Chamber of the Assembly of the SFRY on War Crimes and Crimes of Genocide, which was set up by the Federal Chamber of the Assembly of the SFRY on 18th March 1992. In this paper, we will present a document drafted by the Commission where we can see some of the Commission members' dilemmas regarding the way of its operation and carrying out the task and responsibilities assigned to it.

Keywords: State Commission of the Federal Chamber of the Assembly of the SFRY on War Crimes and Crimes of Genocide, work-advisory meeting, Federal Chamber of the Assembly of the SFRY, Presidency of the SFRY, Federal Public Prosecutor's Office of the SFRY, Wars of Yugoslav Succession (1991–2001), consultative meeting, war crimes, crimes against humanity, crimes of genocide.